

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОДЕСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

«___» _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавр
зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»
ОПП «Фінанси, фінансовий менеджмент та страхування»
за темою:
«Бюджетне забезпечення соціальних гарантій в Україні»

Виконавець:

Студент 4 курсу 1 гр ФФБС
Кушнір Олександр Ігоревич
/підпис/

Науковий керівник:

д.е.н., проф. кафедри фінансів
Слатвінська Марина Олександрівна
/підпис/

Одеса 2026

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні основи бюджетного забезпечення соціальних гарантій.....	7
1.1. Сутність соціальних гарантій держави та їх суспільне призначення	7
1.2. Змістовне наповнення та складові механізму бюджетного забезпечення соціальних гарантій держави	21
Розділ 2. Практика та проблематика бюджетного забезпечення соціальних гарантій в Україні	33
2.1. Аналіз сучасного стану забезпечення соціальних гарантій доходів населення.....	33
2.2. Проблемні аспекти застосування бюджетних інструментів у сфері суспільних послуг.....	48
Розділ 3. Пріоритетні напрями вдосконалення бюджетного забезпечення соціальних гарантій в умовах військового стану.	67
3.1. Зарубіжний досвід застосування бюджетних інструментів забезпечення соціальних гарантій та його адаптація до української практики	67
3.2. Напрями удосконалення бюджетного забезпечення соціальних гарантій в умовах воєнних викликів.....	79
Висновки.....	88
Список використаних джерел.....	93

ВСТУП

У сучасній ринковій економіці державні соціальні гарантії виступають одним із ключових інструментів реалізації принципів соціальної держави, закріплених у Конституції України. Вони визначають рівень соціальної захищеності населення, сприяють забезпеченню справедливого розподілу суспільних благ та формують суспільну довіру до державних інститутів. Ефективність системи соціальних гарантій значною мірою залежить від належного бюджетного забезпечення, яке покликане гарантувати стабільність соціальних виплат і доступність соціальних послуг для різних категорій населення.

Актуальність проблематики бюджетного забезпечення соціальних гарантій суттєво посилилася в умовах сучасних соціально - економічних трансформацій. Поряд із традиційними викликами, пов'язаними зі старінням населення, скороченням трудового потенціалу та зростанням соціальної нерівності, Україна зіткнулася з масштабними наслідками повномасштабної війни, які спричинили значне збільшення потреб у соціальній підтримці громадян. У таких умовах бюджетна система повинна одночасно виконувати як функцію соціального захисту населення, так і забезпечувати фінансову стійкість держави.

Система фінансування соціальних гарантій має комплексний характер та спрямована на досягнення низки взаємопов'язаних цілей, серед яких подолання бідності, зменшення соціальної нерівності, підтримка розвитку людського капіталу, забезпечення суспільної згуртованості та соціальної безпеки. Водночас сучасний механізм бюджетного забезпечення соціальних гарантій характеризується низкою проблем, зокрема обмеженістю фінансових ресурсів, недостатньою адресністю окремих видів соціальної підтримки, недосконалістю механізмів оперативного перерозподілу бюджетних коштів та недостатнім використанням аналітичних інструментів при ухваленні управлінських рішень. Наслідком цього є зниження ефективності

використання бюджетних ресурсів і послаблення здатності держави оперативно реагувати на кризові явища та соціальні ризики.

Проблеми фінансового забезпечення соціальної функції держави знайшли широке відображення у працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Теоретичні засади участі державних фінансів у забезпеченні суспільного добробуту були сформовані у дослідженнях А. Вагнера, Р. Масгрейва, Е. Ліндаля, Н. Калдора, Дж. Стігліца та інших учених. Значний внесок у дослідження механізмів бюджетного фінансування соціальної політики в Україні зробили В. Швець, Т. Кізима, Е. Лібанова, О. Кириленко, І. Сидор, В. Горин, В. Дем'янишин та інші науковці.

На нашу думку, в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення особливого значення набуває модернізація механізму бюджетного забезпечення соціальних гарантій. Така модернізація повинна передбачати не лише збільшення обсягів фінансових ресурсів, а насамперед підвищення результативності їх використання через розширення цифровізації соціальної сфери, удосконалення системи адресної підтримки населення, запровадження сучасних інструментів моніторингу соціальних потреб та посилення прозорості бюджетного процесу. Вважаємо, що саме поєднання фінансової стійкості, технологічних інновацій та орієнтації на потреби громадян має стати основою формування ефективної системи бюджетного забезпечення соціальних гарантій, здатної забезпечити соціальну стабільність і сприяти відновленню людського потенціалу України.

Метою роботи є розроблення теоретично обґрунтованих висновків і практичних рекомендацій щодо удосконалення бюджетного забезпечення соціальних гарантій в Україні на основі комплексного дослідження його теоретико - методичних засад, інституційних особливостей та сучасної практики функціонування. Досягнення поставленої мети спрямоване на формування ефективного механізму фінансового забезпечення соціальних гарантій, здатного забезпечувати належний рівень соціального захисту населення, підтримувати фіскальну стійкість держави, оперативно

адаптуватися до викликів воєнного часу та післявоєнного відновлення, а також гарантувати дотримання встановлених державою соціальних стандартів і мінімальних соціальних гарантій для всіх громадян.

Реалізація зазначеної мети передбачає вирішення таких завдань:

- розкрити сутність соціальних гарантій держави та їх суспільне призначення;
- висвітлити змістовне наповнення та складові механізму бюджетного забезпечення соціальних гарантій держави;
- проаналізувати сучасний стан забезпечення соціальних гарантій доходів населення;
- висвітлити проблемні аспекти застосування бюджетних інструментів у сфері суспільних послуг;
- дослідити зарубіжний досвід застосування бюджетних інструментів забезпечення соціальних гарантій та можливості його адаптації до української практики;
- сформулювати напрями удосконалення бюджетного забезпечення соціальних гарантій в умовах воєнних викликів.

Об'єктом дослідження є процес бюджетного забезпечення соціальних гарантій в Україні в умовах сучасних соціально - економічних трансформацій та воєнних викликів.

Предметом дослідження виступають теоретичні засади, організаційно - економічні механізми, форми, методи та інструменти бюджетного забезпечення соціальних гарантій, а також сукупність фінансових відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів для забезпечення гарантованого державою рівня доходів населення та доступності суспільних послуг відповідно до встановлених соціальних стандартів.

Методологія дослідження - системний, інституційний та діалектичний підходи, які дали змогу комплексно розглянути особливості бюджетного забезпечення соціальних гарантій, виявити взаємозв'язки між

його складовими та оцінити вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на його функціонування. Для реалізації поставленої мети використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Зокрема, при розкритті теоретичних засад бюджетного забезпечення соціальних гарантій застосовувалися методи наукової абстракції, систематизації, класифікації, узагальнення, аналізу та синтезу. Дослідження сучасного стану фінансового забезпечення соціальних гарантій та оцінювання його результативності здійснювалися із використанням методів статистичного аналізу, порівняння, групування, горизонтального й вертикального аналізу, а також методу причинно - наслідкових зв'язків. Формування авторських висновків щодо напрямів удосконалення механізму бюджетного забезпечення соціальних гарантій, оцінка можливостей адаптації міжнародного досвіду до вітчизняних умов та обґрунтування практичних рекомендацій базувалися на використанні методів логічного узагальнення, аналізу і синтезу, індукції та дедукції.

Інформаційною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблематики державних фінансів, соціальної політики, бюджетного регулювання та фінансового забезпечення соціальних гарантій, представлені у монографіях, наукових статтях, матеріалах науково - практичних конференцій та інших фахових джерелах. Інформаційну основу дослідження сформували нормативно - правові акти, офіційні статистичні матеріали, аналітичні звіти органів державної влади, міжнародних організацій, а також дані відкритих інформаційних ресурсів і спеціалізованих електронних платформ, що забезпечують доступ до актуальної соціально - економічної та бюджетної інформації.

Основний зміст роботи представлено на 91 сторінках, при розкритті матеріалів дослідження були використані 5 рисунків, 8 таблиць. Загальний обсяг роботи становить 99 сторінок, при написанні були задіяні 61 джерело літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

1.1. Сутність соціальних гарантій держави та їх суспільне призначення

На сучасному етапі розвитку суспільства соціальні гарантії посідають важливе місце у системі державної соціальної політики та виступають одним із базових механізмів забезпечення соціального захисту населення. Вони відображають зобов'язання держави щодо гарантування кожному громадянину мінімально необхідних умов життя, незалежно від його матеріального становища, професійної зайнятості, місця проживання чи інших соціально - демографічних характеристик. У цьому контексті соціальні гарантії виконують не лише захисну функцію, а й сприяють підтриманню суспільної стабільності, пом'якшенню проявів соціально - економічної нерівності та забезпеченню більш рівного доступу населення до суспільних благ і послуг.

У науковій літературі соціальні гарантії традиційно розглядаються як інструмент запобігання бідності та соціальному відчуженню. [1] Водночас сучасні підходи значно розширюють їхнє функціональне призначення, акцентуючи увагу на ролі соціальних гарантій у забезпеченні сталого економічного розвитку, формуванні людського капіталу та підвищенні конкурентоспроможності національної економіки. Таким чином, ефективна система соціальних гарантій виступає не лише елементом соціального захисту, а й важливою передумовою довгострокового соціально - економічного прогресу держави.

Історичне становлення концепції соціальних гарантій пов'язане з еволюцією уявлень про роль держави у забезпеченні суспільного добробуту. Перші теоретичні підходи до обґрунтування необхідності державного втручання у вирішення соціальних проблем мали переважно філософський та

нормативний характер, однак саме вони заклали підвалини для подальшого розвитку теорії соціальної держави. У межах цих підходів сформувалися базові категорії соціальної політики, зокрема поняття соціальної справедливості, суспільного добробуту, соціального захисту та соціальних послуг. [2]

Вагомий внесок у розвиток ідей соціальної відповідальності держави зробив Джеремі Бентам. [3, с. 321] Розроблена ним концепція утилітаризму виходила з того, що діяльність державної влади має бути спрямована на досягнення максимально можливого суспільного добробуту. Сформульований ученим принцип «найбільшого щастя для найбільшої кількості людей» став одним із перших теоретичних обґрунтувань необхідності активної участі держави у вирішенні соціальних проблем та забезпеченні належного рівня життя населення. Саме такі ідеї згодом стали основою для формування сучасних моделей соціальної держави та системи державних соціальних гарантій.

Категорія суспільного добробуту належить до найбільш багатогранних понять економічної науки, оскільки поєднує індивідуальні та суспільні аспекти оцінювання якості життя. Її складність зумовлена тим, що сприйняття добробуту значною мірою має суб'єктивний характер і залежить від особистих потреб, цінностей та очікувань кожної людини. Те, що для одних громадян є достатнім рівнем матеріального забезпечення та соціального комфорту, для інших може не відповідати бажаним життєвим стандартам. Водночас узагальнення індивідуальних оцінок дає змогу сформувати суспільне розуміння добробуту та визначити систему критеріїв, за якими оцінюється рівень соціально - економічного розвитку країни.

Сприйняття добробуту суттєво відрізняється залежно від історичних, економічних і соціальних умов розвитку держави. Його зміст визначається рівнем економічного розвитку, ступенем соціальної диференціації населення, ефективністю державних інститутів та особливостями реалізованої соціальної політики. Водночас досягнення високого рівня суспільного добробуту

неможливе без забезпечення належних умов для задоволення потреб окремих громадян, оскільки саме добробут людини є базовим елементом добробуту суспільства в цілому.

У сучасних умовах важливу роль у забезпеченні суспільного добробуту відіграють державні соціальні гарантії, які виступають інструментом реалізації соціальної функції держави та механізмом пом'якшення негативних наслідків ринкових диспропорцій. Через систему соціальних виплат, пільг, соціальних послуг і програм підтримки населення держава впливає на рівень соціальної захищеності громадян, сприяє скороченню масштабів бідності та підтримує соціальну стабільність.

Сучасна система соціальних гарантій сформувалася в результаті тривалої історичної еволюції. На ранніх етапах розвитку ринкової економіки переважала концепція мінімального державного втручання в господарські процеси, відповідно до якої соціальна відповідальність держави була обмеженою. [4] Проте економічні кризи, посилення соціальної нерівності та суспільний запит на захист населення поступово зумовили перегляд таких підходів. Значний вплив на розвиток соціальної політики справили ідеї велферизму, які виходили з необхідності активної участі держави у забезпеченні належного рівня життя населення та створенні умов для загального добробуту.

Поширення концепції держави загального добробуту сприяло суттєвому розширенню інструментів соціального захисту. Поряд із розвитком системи соціального страхування почали активно використовуватися бюджетні механізми підтримки громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах. У другій половині XX століття соціальні гарантії перетворилися на один із ключових елементів державної політики, охопивши широке коло соціальних ризиків та категорій населення. [5, с. 32;6], Вони стали невід'ємною складовою моделей соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечуючи підтримку як економічно активного населення, так і осіб, які потребують особливого соціального захисту.

Таким чином, еволюція соціальних гарантій відображає поступову трансформацію ролі держави в суспільстві - від обмеженого регулятора економічних процесів до активного суб'єкта забезпечення суспільного добробуту. У сучасних умовах ефективність системи соціальних гарантій дедалі більше визначає не лише рівень соціальної захищеності населення, а й здатність держави забезпечувати стійкий соціально - економічний розвиток та суспільну згуртованість.

Наприкінці XX століття в багатьох країнах світу почали проявлятися суперечливі наслідки надмірного розширення системи соціального захисту. З одного боку, суттєве збільшення обсягів соціальної підтримки населення сприяло зниженню рівня бідності та підвищенню соціальної безпеки громадян. З іншого боку, надмірна залежність окремих категорій населення від державної допомоги нерідко послаблювала стимули до економічної активності та працевлаштування. Крім того, швидке зростання соціальних видатків стало додатковим чинником посилення навантаження на державні фінанси, що в окремих випадках призводило до поглиблення бюджетних дисбалансів та обмежувало можливості економічного розвитку.

Водночас процеси глобалізації, активізація міжнародної міграції та зміни у демографічній структурі населення поставили перед державами нові виклики у сфері соціальної політики. Високий рівень соціальних стандартів у розвинених країнах став одним із факторів зростання міграційних потоків, що загостило дискусії щодо фінансової стійкості національних систем соціального забезпечення та механізмів інтеграції мігрантів у приймаючі суспільства. Унаслідок цього в багатьох державах посилилася увага до підвищення адресності соціальної підтримки, удосконалення критеріїв її надання та забезпечення балансу між соціальною справедливістю й економічною ефективністю.

За таких умов розвиток системи соціальних гарантій набув нових рис. Пріоритетним напрямом стало не стільки розширення масштабів соціальної допомоги, скільки підвищення результативності її надання, раціоналізація

бюджетних витрат та формування механізмів, які б поєднували соціальний захист населення із стимулюванням економічної активності громадян.

У наукових дослідженнях поняття соціальних гарантій найчастіше розглядається крізь призму правового підходу, відповідно до якого вони становлять систему законодавчо закріплених прав і зобов'язань держави щодо забезпечення визначеного рівня соціального захисту населення. У межах такого підходу соціальні гарантії трактуються як сукупність правових, організаційних і матеріальних механізмів, покликаних забезпечити реалізацію конституційних соціально - економічних прав громадян та створити належні умови для їх життєдіяльності.

Представники цього напрямку наголошують, що зміст соціальних гарантій полягає у забезпеченні кожній особі мінімально необхідного рівня добробуту та доступу до базових суспільних благ і послуг. [7, с. 86]. Відповідно, держава бере на себе відповідальність за формування умов, за яких громадяни можуть реалізувати свої соціальні права незалежно від віку, стану здоров'я, рівня доходів чи інших обставин. Важливим елементом соціальних гарантій є також система соціальних нормативів і стандартів, які визначають суспільно прийнятний рівень задоволення основних потреб населення та слугують орієнтиром для формування соціальної політики. [8, с. 345; 9, с. 608].

Таким чином, сучасне розуміння соціальних гарантій виходить за межі виключно матеріальної підтримки населення і охоплює комплекс державних зобов'язань щодо забезпечення гідного рівня життя, соціальної безпеки та рівних можливостей для всіх членів суспільства. Саме тому соціальні гарантії виступають одним із ключових інструментів реалізації соціальної функції держави та важливим чинником підтримання суспільної стабільності.

Фінансове підґрунтя реалізації соціальних гарантій формується за рахунок централізованих грошових ресурсів, акумульованих державою та органами місцевого самоврядування. Саме ці ресурси забезпечують фінансування соціальних виплат, надання соціальних послуг, підтримку

громадян у разі настання несприятливих життєвих обставин, а також створюють умови для доступу населення до базових суспільних благ. У зв'язку з цим соціальні гарантії слід розглядати не лише як елемент системи соціального захисту окремих категорій населення, а як важливий інструмент забезпечення суспільно прийнятного рівня життя та соціальної безпеки всіх громадян.

Водночас масштаби та зміст соціальних гарантій не можуть визначатися виключно суспільними очікуваннями щодо бажаного рівня добробуту. Їх формування має враховувати реальні фінансово - економічні можливості держави, продуктивність національної економіки та потенціал формування бюджетних ресурсів. У цьому контексті система соціальних гарантій постає як результат пошуку балансу між суспільною потребою у соціальному захисті та спроможністю держави забезпечити його належне фінансування без створення загроз для макроекономічної стабільності. Незважаючи на складність досягнення такого балансу, ефективно побудована система соціальних гарантій залишається важливим чинником суспільної згуртованості, соціальної стабільності та зниження соціальних ризиків.

Рівень соціальних гарантій може істотно відрізнятися залежно від рівня економічного розвитку держави та пріоритетів її соціальної політики. В одних випадках вони орієнтовані на забезпечення мінімально допустимих умов існування людини та задоволення базових фізіологічних потреб, тоді як в інших передбачають значно ширший обсяг соціальних стандартів. Практика економічно розвинених країн демонструє, що окремі види соціальних гарантій, зокрема мінімальна заробітна плата, вже давно виконують не лише функцію захисту від бідності, а й забезпечують громадянам можливість підтримувати прийнятний рівень добробуту та брати повноцінну участь у суспільному житті. [10, с. 19] [11, с. 40].

Сучасна наукова думка розглядає соціальні гарантії як комплексне суспільно - економічне явище, що охоплює правові, економічні, соціальні та управлінські аспекти. Якщо правовий підхід акцентує увагу на законодавчо

закріплених правах громадян, то управлінський підхід зосереджується на механізмах їх практичної реалізації. У цьому розумінні соціальні гарантії виступають сукупністю інструментів, процедур та управлінських рішень, за допомогою яких держава забезпечує досягнення цілей соціальної політики, координує діяльність учасників соціальної сфери та здійснює контроль за дотриманням установлених соціальних стандартів.

З позицій публічного управління соціальні гарантії є не лише результатом функціонування соціальної системи, а й важливим об'єктом державного регулювання. Через механізми соціального забезпечення держава впливає на соціально - економічні процеси, підтримує суспільну рівновагу, сприяє розвитку людського потенціалу та мінімізує ризики виникнення соціальної напруженості. Водночас ефективність реалізації соціальних гарантій значною мірою залежить від якості управлінських рішень, рівня прозорості та підзвітності органів влади, використання сучасних цифрових технологій, а також здатності системи оперативно реагувати на зміни соціально - економічного середовища. Важливим чинником успішності такої політики є також налагодження дієвого зворотного зв'язку між державою та громадянами, що дає можливість своєчасно коригувати механізми надання соціальної підтримки відповідно до актуальних суспільних потреб.

У межах економічного підходу соціальні гарантії розглядаються як важливий елемент механізму розподілу суспільних ресурсів, за допомогою якого держава впливає на рівень добробуту населення та забезпечує соціальну стабільність. Їхнє функціонування пов'язане з процесами формування, перерозподілу та використання частини національного доходу з метою підтримання суспільно прийнятних стандартів життя, пом'якшення соціальної нерівності та створення умов для відтворення людського капіталу [12, с. 15]. Таким чином, соціальні гарантії відображають економічний зміст державної соціальної політики та виступають одним із інструментів узгодження інтересів різних соціальних груп.

На думку О. Василика, зміст соціальних гарантій безпосередньо пов'язаний із забезпеченням такого рівня матеріального забезпечення громадян, який є достатнім для підтримання здоров'я людини, її особистого добробуту та добробуту членів сім'ї [13, с. 284]. Крім того, важливим складником соціальних гарантій виступає відповідальність держави за надання підтримки особам, які втратили джерела існування через обставини, що не залежать від їхньої волі. У подібному руслі розглядає соціальні гарантії Л. Момотюк, трактуючи їх як один із проявів суспільного договору між державою та громадянами. У межах такого підходу держава бере на себе зобов'язання щодо забезпечення визначеного рівня задоволення базових потреб населення, тоді як громадяни через систему податків та інших платежів долучаються до фінансування виконання цих зобов'язань, одночасно несучи відповідальність за самостійне забезпечення інших життєвих потреб [14, с. 6].

Більш комплексне бачення економічної природи соціальних гарантій пропонує В. Горин. Науковець наголошує, що в їх змісті відображається компроміс між інтересами держави, суспільства та економіки. Соціальні гарантії постають результатом функціонування системи розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, яка покликана забезпечити громадянам рівень матеріального забезпечення і доступу до суспільних благ, що відповідає суспільним очікуванням та економічним можливостям країни. Практичним втіленням таких гарантій є закріплені у нормативно - правовому полі мінімально допустимі стандарти доходів і споживання соціально значущих благ для різних груп населення [12, с. 17].

Разом із тим трактування соціальних гарантій виключно як системи економічних відносин залишається предметом наукових дискусій. Підставою для цього є те, що відносини з розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів радше забезпечують реалізацію соціальних гарантій, ніж становлять їхню сутність. На користь такого підходу свідчить і чинне законодавство України, зокрема Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. [15], який визначає не лише механізми

фінансування та забезпечення соціальних гарантій, а й їх змістове наповнення та компетенцію органів державної влади у відповідній сфері.

Відповідно до положень цього Закону, державні соціальні гарантії являють собою законодавчо встановлені мінімальні стандарти оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги та інших соціальних виплат, які покликані забезпечити рівень життя не нижчий за прожитковий мінімум [15]. Отже, соціальні гарантії мають насамперед нормативно визначений і вартісний характер, оскільки встановлюють мінімальні межі матеріального забезпечення населення, які держава гарантує незалежно від поточної економічної ситуації. [16].

На наш погляд, більш обґрунтованим є розгляд соціальних гарантій не як самостійної форми економічних відносин, а як інструменту їх регулювання. Вони визначають параметри розподілу частини суспільного продукту між окремими соціальними групами, встановлюють мінімально допустимі стандарти доходів і споживання та слугують орієнтиром для формування державної соціальної політики. У цьому контексті соціальні гарантії доцільно розглядати як вартісні регулятори соціально - економічних процесів, які поєднують правові норми, фінансові можливості держави та суспільні уявлення про справедливий рівень добробуту.

Поряд із цим, чинне законодавче визначення державних соціальних гарантій містить ще одну дискусійну особливість, яка полягає у надмірній концентрації на матеріальній складовій добробуту населення. У Законі основна увага приділяється гарантуванню певного рівня доходів і соціальних виплат, тоді як питання забезпечення гарантованого доступу громадян до суспільно важливих послуг фактично залишаються поза межами базового визначення. Водночас сучасна модель соціальної держави передбачає значно ширше розуміння соціальних прав людини, яке охоплює не лише матеріальне забезпечення, а й можливість отримання якісної освіти, медичної допомоги, культурних послуг та інших суспільних благ, необхідних для повноцінного розвитку особистості.

На певну суперечливість такого підходу вказує і зміст самого законодавства. Зокрема, визначення соціальних норм і нормативів включає показники забезпеченості населення освітніми, медичними, культурними та іншими послугами, які використовуються як база для встановлення державних соціальних гарантій. [17]. Таким чином, у законодавчому полі фактично визнається важливість доступу до суспільних послуг як складової добробуту населення, однак це не знаходить належного відображення у самому визначенні соціальних гарантій. Така невідповідність свідчить про певну змістову неузгодженість між окремими положеннями Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [15].

З огляду на це, державні соціальні гарантії доцільно трактувати значно ширше, ніж лише систему мінімальних доходів або соціальних трансфертів. Вони мають охоплювати як вартісні параметри матеріального забезпечення населення, так і гарантований доступ до ключових суспільних послуг, що визначають якість життя людини та її можливості для соціальної реалізації.

На нашу думку, з економічних позицій державні соціальні гарантії слід розглядати як систему встановлених державою стандартів доходів і споживання суспільно значущих послуг, доступність яких забезпечується для всіх громадян незалежно від їхнього соціального статусу чи матеріального становища. Масштаби таких гарантій мають визначатися на основі поєднання двох ключових чинників: реальних потреб населення та фінансово - економічних можливостей держави. Реалізація соціальних гарантій покликана забезпечити суспільно прийнятний рівень життя, підтримувати відтворення людського потенціалу, зміцнювати соціальну стабільність і створювати умови для реалізації основоположних соціальних прав громадян.

Водночас соціальні гарантії виконують подвійну функцію у системі державних фінансів. З одного боку, вони є результатом державного регулювання соціально - економічних процесів та інструментом забезпечення належного рівня добробуту населення. З іншого боку, вони виступають базовим орієнтиром для визначення обсягів бюджетних ресурсів,

необхідних для реалізації соціальної політики. Саме показники соціальних гарантій значною мірою формують параметри видаткової частини державного та місцевих бюджетів, а також впливають на потребу у фінансових ресурсах системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.

У наукових дослідженнях категорія соціальних гарантій традиційно пов'язується з концепцією соціальної держави, у якій відповідальність за забезпечення базового рівня добробуту населення набуває конституційного закріплення. У межах ринкової економіки соціальна держава характеризується низкою фундаментальних ознак.

По - перше, економічний розвиток орієнтується не лише на досягнення високих макроекономічних показників, а й на створення умов для гідного рівня життя кожної людини. Соціальна складова розглядається як невід'ємний елемент економічної політики та важливий критерій оцінювання її ефективності.

По - друге, держава активно використовує інструменти економічного та соціального регулювання для пом'якшення негативних наслідків функціонування ринкового механізму. Йдеться про коригування надмірної нерівності доходів, підтримку соціально вразливих категорій населення, забезпечення рівних можливостей доступу до суспільних благ і послуг.

Ігнорування соціального виміру економічного розвитку нерідко призводить до поглиблення майнової диференціації, послаблення суспільної довіри до державних інститутів та зростання соціально - політичної напруженості. Натомість ефективна система соціальних гарантій сприяє формуванню більш інклюзивної моделі економічного розвитку, за якої результати економічного зростання розподіляються між різними групами населення більш збалансовано. У такому випадку соціальні гарантії виконують не лише захисну функцію, а й стають важливим чинником економічної рівноваги, суспільної згуртованості та політичної стабільності.

Загалом роль соціальних гарантій у функціонуванні соціальної держави проявляється через декілька взаємопов'язаних напрямів впливу на суспільство та економіку. [18].

По - перше, соціальні гарантії виконують важливу функцію підтримання суспільної та політичної рівноваги. Ефективна система соціального захисту сприяє пом'якшенню соціальних суперечностей, запобігає маргіналізації окремих груп населення та створює передумови для суспільної консолідації. Хоча поняття соціальної стабільності складно формалізувати через систему кількісних показників, її важливими ознаками є дотримання основоположних прав людини, забезпечення рівних можливостей та наявність механізмів захисту громадян від соціальних ризиків. У цьому контексті соціальні гарантії мають не лише підтримувати осіб, які через об'єктивні обставини не можуть самотійно забезпечити власне існування, а й створювати умови для реалізації трудового потенціалу економічно активного населення. За наявності таких умов працездатні громадяни отримують стимули до продуктивної праці та участі у фінансуванні суспільних потреб через систему оподаткування, тоді як держава бере на себе зобов'язання щодо підтримки громадян у разі настання несприятливих життєвих обставин. Водночас рівень захисту найбільш уразливих категорій населення виступає одним із ключових індикаторів соціальної відповідальності держави та зрілості громадянського суспільства.

По - друге, соціальні гарантії є важливим механізмом державного впливу на економічні процеси. У більшості країн світу фінансування соціальної сфери становить одну з найбільших статей державних видатків і залишається пріоритетним напрямом бюджетної політики навіть за умов економічної нестабільності, воєнних загроз або інших кризових явищ. Значення соціальних гарантій не обмежується лише забезпеченням належного рівня життя населення. Вони також виступають інструментом макроекономічного регулювання, оскільки визначають масштаби перерозподілу валового внутрішнього продукту через систему публічних

фінансів. Розширення соціальних зобов'язань держави потребує відповідного ресурсного забезпечення, що може зумовлювати необхідність збільшення податкових надходжень та посилення фіскального навантаження на економіку. Надмірне розширення державних соціальних програм без належного економічного підґрунтя здатне негативно впливати на економічну активність і підривати фінансові основи розвитку. Водночас соціальні гарантії можуть виконувати й стимулюючу функцію, оскільки через підтримку доходів населення, регулювання ринку праці та реалізацію соціальних програм держава впливає на рівень сукупного попиту, пом'якшує циклічні коливання економіки та створює передумови для більш стабільного економічного зростання.

По - третє, соціальні гарантії є одним із ключових чинників соціального та людського розвитку. Забезпечуючи мінімально необхідні умови життя, вони дозволяють громадянам зосереджуватися не лише на задоволенні базових потреб, а й на власному професійному, інтелектуальному та культурному зростанні. [19] Особливо важливе значення це має для тих категорій населення, які через обмежені фінансові можливості або складні життєві обставини не можуть самотійно інвестувати у свій розвиток. Надання державою матеріальної підтримки, а також гарантування доступу до освітніх, медичних, культурних та інших суспільно значущих послуг сприяє накопиченню людського капіталу. Наслідком цього є підвищення якості трудових ресурсів, зростання продуктивності праці, покращення освітнього рівня населення та формування більш розвиненого інтелектуального і культурного середовища, що в довгостроковій перспективі позитивно впливає на конкурентоспроможність економіки та якість суспільного розвитку.

Модель соціальних гарантій, що функціонує в кожній державі, формується під впливом комплексу економічних, соціальних, історичних та культурних чинників. Її особливості залежать від рівня економічного розвитку країни, фінансових можливостей держави, суспільних цінностей, національних традицій, ступеня розвитку громадянського суспільства та

інших факторів. Саме тому механізми реалізації соціальних гарантій у різних країнах можуть істотно відрізнятися як за масштабами, так і за способами їхнього забезпечення. Водночас попри національну специфіку можна виокремити кілька базових напрямів, які є характерними для більшості сучасних систем соціального захисту.

Перший напрям охоплює соціальні гарантії, пов'язані із забезпеченням доходів населення. До них належать гарантії права на працю та отримання справедливої винагороди за виконану роботу, захист від бідності через встановлення мінімальних соціальних стандартів, а також механізми підтримки доходів громадян у разі настання соціальних ризиків. Йдеться про випадки тимчасової або постійної втрати працездатності, безробіття, досягнення пенсійного віку, втрати годувальника чи інших обставин, які обмежують можливість людини самостійно забезпечувати власні потреби.

Другий напрям пов'язаний із гарантуванням доступу населення до суспільно значущих благ і послуг. У сучасній соціальній державі рівень добробуту визначається не лише величиною доходів громадян, а й можливістю отримувати якісні освітні, медичні, соціальні, культурні та інші послуги. Тому важливою складовою соціальних гарантій є забезпечення доступності таких послуг на рівні, який відповідає встановленим у суспільстві стандартам якості життя та створює передумови для всебічного розвитку особистості.

Таким чином, соціальні гарантії в сучасному розумінні виступають механізмом реалізації суспільного компромісу між державою та громадянами щодо розподілу й перерозподілу частини створеного в економіці продукту. Їх призначення полягає у забезпеченні кожній людині можливості задовольняти базові матеріальні та нематеріальні потреби на рівні, який у конкретному суспільстві вважається мінімально прийнятним. Водночас соціальні гарантії не обмежуються функцією матеріальної підтримки населення. Вони створюють необхідні умови для розвитку людського потенціалу, розширення

можливостей самореалізації громадян, підвищення якості життя та зміцнення соціальної згуртованості суспільства.

1.2. Змістовне наповнення та складові механізму бюджетного забезпечення соціальних гарантій держави

Ефективність системи соціальних гарантій визначається не стільки фактом їх нормативного закріплення, скільки здатністю держави забезпечити їх практичну реалізацію. Закріплення широкого переліку соціальних прав без створення належного фінансового та організаційного підґрунтя для їх виконання перетворює такі гарантії на декларативні норми та негативно впливає на рівень суспільної довіри до органів влади. Тому ключовим завданням державної соціальної політики є формування дієвих механізмів, які забезпечують реальне виконання взятих соціальних зобов'язань.

У ринковій економіці забезпечення соціальних гарантій здійснюється переважно за допомогою двох основних підходів. Перший ґрунтується на використанні регуляторних та адміністративних інструментів державного впливу на процеси розподілу доходів. У межах такого підходу законодавчо встановлюються базові соціальні стандарти, зокрема мінімальний рівень оплати праці, гарантії зайнятості та інші соціально - трудові права громадян. Важливе місце належить також механізмам обов'язкових соціальних внесків, через які формується фінансова база системи соціального страхування. За допомогою відповідних правових норм держава покладає на роботодавців обов'язок брати участь у забезпеченні соціального захисту працівників, фінансувати окремі соціальні виплати та створювати належні умови праці. У цьому випадку держава виконує переважно регуляторну функцію, тоді як безпосереднє фінансове забезпечення окремих соціальних гарантій покладається на суб'єктів господарювання.

Другий підхід передбачає безпосередню фінансову участь держави у реалізації соціальних гарантій. Його сутність полягає у спрямуванні коштів

бюджетної системи та фондів соціального страхування на фінансування пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, компенсаційних виплат, медичних, освітніх та інших суспільно значущих послуг. Крім того, через механізм бюджетних видатків забезпечується доступ населення до низки суспільних благ, зокрема житлово - комунальних субсидій, пільгового транспортного обслуговування та інших форм соціальної підтримки. У цьому випадку джерелом ресурсів виступають кошти, які держава попередньо акумулювала у централізованих фондах шляхом мобілізації податкових та інших обов'язкових платежів.

Використання різних механізмів реалізації соціальних гарантій зумовлює багатоканальність джерел їх фінансового забезпечення. Значна частина ресурсів для підтримки працюючого населення формується безпосередньо на рівні підприємств та організацій. Роботодавці не лише забезпечують виплату заробітної плати відповідно до встановлених державою соціальних стандартів, а й нерідко фінансують додаткові програми соціальної підтримки працівників у межах корпоративної соціальної відповідальності. До таких заходів можуть належати програми медичного страхування, професійного розвитку персоналу, підтримка місцевих громад та інші соціально орієнтовані ініціативи.

Водночас основне навантаження щодо фінансування соціальних гарантій для осіб, які не можуть самостійно забезпечити власний добробут, покладається на державні та місцеві бюджети, а також фонди загальнообов'язкового соціального страхування. Саме через ці інститути здійснюється перерозподіл фінансових ресурсів на користь пенсіонерів, осіб з інвалідністю, безробітних, малозабезпечених сімей та інших соціально вразливих категорій населення.

Додатковим джерелом ресурсів для реалізації заходів соціальної політики можуть виступати кошти міжнародних організацій, благодійних фондів, релігійних установ, громадських об'єднань, приватних донорів та урядів іноземних держав. Проте такі надходження не завжди можна

безпосередньо ототожнювати з джерелами фінансування соціальних гарантій, оскільки вони не пов'язані із законодавчо встановленими соціальними нормативами та не мають системного характеру. Їх роль у забезпеченні соціальних гарантій стає визначальною лише тоді, коли відповідні кошти надходять до централізованих державних фондів та використовуються для фінансування офіційних програм соціальної підтримки населення.

Особливого значення зовнішні джерела фінансування набули для України в умовах повномасштабної війни. Фінансова допомога міжнародних партнерів, урядів іноземних держав та міжнародних фінансових організацій стала важливим елементом підтримання бюджетної стійкості держави. З огляду на цільові обмеження щодо використання більшості таких ресурсів на потреби оборони, значна їх частина спрямовується на покриття соціальних видатків, фінансування освітньої та медичної сфер, а також забезпечення виконання державою взятих соціальних зобов'язань. У результаті міжнародна фінансова підтримка фактично стала одним із важливих чинників збереження дієздатності системи соціальних гарантій в умовах воєнного часу.

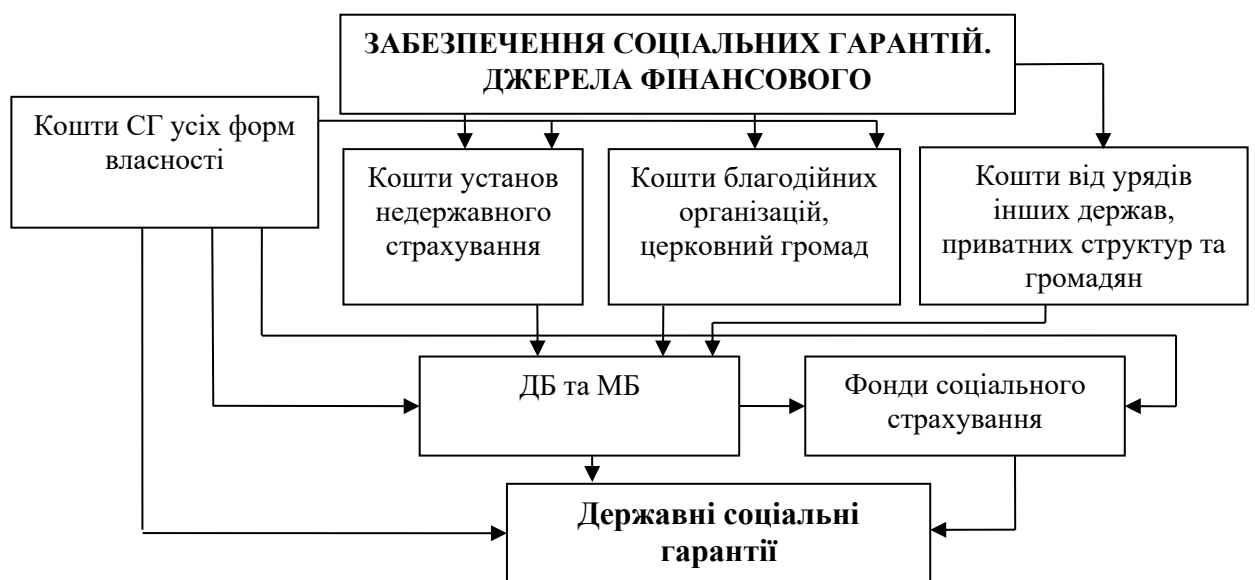


Рис. 1.1. Фінансування державних соціальних гарантій

Джерело: узагальнено автором [20-22]

Серед усіх джерел ресурсного забезпечення соціальних гарантій визначальне місце належить фінансовим ресурсам держави. Така роль обумовлена необхідністю здійснення перерозподілу частини створеного в економіці продукту між різними групами населення. У процесі первинного розподілу валового внутрішнього продукту доходи отримують насамперед власники факторів виробництва та особи, залучені до економічної діяльності. Водночас значна частина населення, зокрема пенсіонери, особи з інвалідністю, діти, а також працівники окремих сфер, діяльність яких фінансується за рахунок суспільних ресурсів, не може забезпечувати власні доходи безпосередньо через ринкові механізми. За таких умов виникає об'єктивна потреба у функціонуванні системи державного перерозподілу фінансових ресурсів.

Використовуючи податкові та інші фіскальні інструменти, держава акумулює частину доходів, створених у приватному секторі економіки, та спрямовує їх на підтримку соціально вразливих категорій населення і фінансування суспільно значущих послуг. Основною метою таких перерозподільчих процесів є забезпечення кожному громадянину рівня життя, який не нижчий від установлених державою соціальних стандартів. Відповідні стандарти формуються на основі поєднання суспільних уявлень про прийнятний рівень добробуту та реальних економічних можливостей країни. Саме вони знаходять своє відображення у системі державних соціальних гарантій.

Участь держави у фінансовому забезпеченні соціальних гарантій реалізується через декілька взаємопов'язаних механізмів.

Насамперед йдеться про фінансування програм соціальної підтримки населення за рахунок бюджетних коштів. Через відповідні бюджетні програми здійснюється надання різноманітних видів соціальної допомоги, зокрема малозабезпеченим домогосподарствам, сім'ям із дітьми, внутрішньо переміщеним особам, особам, які опинилися у складних життєвих обставинах, а також іншим категоріям отримувачів державної підтримки. Такі виплати

мають на меті компенсацію втрати доходів або забезпечення мінімально необхідного рівня матеріального забезпечення.

Важливим напрямом участі держави є фінансування суспільних послуг, що надаються населенню через систему бюджетних установ. За рахунок коштів державного та місцевих бюджетів забезпечується функціонування сфер освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури та інших галузей, які формують основу соціальної інфраструктури. Зокрема, держава здійснює фінансову підтримку надання освітніх послуг через механізм міжбюджетних трансфертів, тоді як реалізація державних гарантій у сфері медичного обслуговування забезпечується шляхом фінансування відповідних програм через спеціалізовані державні інституції. Роль місцевого самоврядування при цьому полягає переважно у створенні належних умов для функціонування мережі закладів та підтриманні їх матеріально - технічної бази.

Окремим аспектом державного фінансування соціальних гарантій є забезпечення доходів працівників бюджетної сфери. Оплата праці працівників освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, органів державної влади та місцевого самоврядування здійснюється за рахунок бюджетних ресурсів і фактично виступає однією з форм реалізації державних соціальних гарантій. Враховуючи значну частку зайнятих у публічному секторі економіки, фінансування фонду оплати праці цих працівників має вагоме соціально - економічне значення та суттєво впливає на рівень добробуту населення.

Ще одним важливим каналом реалізації соціальних гарантій є система загальнообов'язкового державного соціального страхування. Через відповідні фонди здійснюються пенсійні виплати, допомога по безробіттю, страхові виплати у разі втрати працездатності, підтримка осіб з інвалідністю та інші види соціальних трансфертів, пов'язані з настанням соціальних ризиків. Водночас характерною особливістю української моделі соціального страхування залишається її значна залежність від бюджетної підтримки. Упродовж багатьох років власних надходжень від страхових внесків

недостатньо для повного виконання зобов'язань відповідних фондів, унаслідок чого держава змушена компенсувати дефіцит ресурсів шляхом надання трансфертів із державного бюджету. Це свідчить про тісний взаємозв'язок бюджетної системи та системи соціального страхування у фінансовому забезпеченні державних соціальних гарантій.

У межах цього дослідження увага зосереджується не на всіх напрямках участі держави у забезпеченні соціальних гарантій, а виключно на тих процесах, які пов'язані з формуванням і використанням бюджетних ресурсів. З цієї причини розкриття сутності механізму бюджетного забезпечення соціальних гарантій потребує насамперед уточнення змісту базових категорій «механізм» і «бюджетне забезпечення». У наукових джерелах бюджетне забезпечення традиційно розглядають як окремий різновид фінансового забезпечення. При цьому фінансове забезпечення визначають як процес створення та використання цільових фондів грошових ресурсів у необхідних обсягах [11, с. 94], як систему джерел і способів фінансування [19, с. 56], а окремі автори включають до його змісту також напрями використання мобілізованих коштів [23, с. 109].

Між категоріями фінансового та бюджетного забезпечення існує тісний взаємозв'язок, однак вони не є тотожними. Головна відмінність полягає у джерелах ресурсів, що використовуються для фінансування відповідних потреб. Якщо фінансове забезпечення може здійснюватися за рахунок різноманітних джерел, то бюджетне забезпечення обмежується виключно коштами державного та місцевих бюджетів. Водночас обидві категорії охоплюють сукупність методів, форм, інструментів і способів спрямування ресурсів на досягнення визначених цілей. На думку А. Загороднього, Г. Вознюка та Т. Смовженка, характерними ознаками бюджетного забезпечення є його безоплатний та безповоротний характер [24, с. 47]. Проте таке твердження не можна вважати беззаперечним. Сучасна практика управління публічними фінансами свідчить про поступове поширення механізмів бюджетного кредитування, які, незважаючи на пільговий характер і

можливість часткового відшкодування витрат державою, все ж базуються на принципах повернення коштів та певної плати за їх використання. З огляду на це бюджетне забезпечення соціальних гарантій доцільно трактувати як систему методів, форм, інструментів і напрямів використання бюджетних ресурсів, спрямованих на забезпечення громадян доходами та суспільними послугами на рівні, не нижчому від встановлених державою соціальних стандартів.

Не менш важливим для теоретичного обґрунтування досліджуваної проблематики є з'ясування сутності поняття «механізм». Первісно цей термін використовувався у технічних науках для позначення взаємопов'язаної сукупності елементів, взаємодія яких забезпечує виконання певної функції або досягнення конкретного результату. Згодом поняття набуло широкого застосування в економічній науці, де його використовують для характеристики процесів, інструментів та важелів впливу на соціально - економічні явища. У сучасній науковій літературі механізм розглядається або як упорядкована послідовність взаємопов'язаних дій, що формують певний процес, або як сукупність методів, форм і засобів впливу на об'єкт управління з метою досягнення визначених параметрів його розвитку [25, с. 246–247].

Різноманітність підходів до трактування механізму значною мірою пояснюється існуванням різних підходів до його структурної побудови. Залежно від мети дослідження вчені використовують функціональний, системний, управлінський та інші підходи, кожен із яких передбачає власне бачення внутрішньої структури механізму. У контексті дослідження бюджетного забезпечення соціальних гарантій найбільш обґрунтованим видається управлінський підхід, який базується на наукових положеннях, запропонованих В. Дем'янишиним [26, с. 244]. Такий підхід дозволяє розглядати механізм як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, що забезпечують формування, розподіл та використання бюджетних ресурсів відповідно до визначених соціальних цілей.

Виходячи з авторського бачення сутності бюджетного забезпечення соціальних гарантій, до структури відповідного механізму доцільно включити методи, форми, інструменти та напрями використання бюджетних коштів. З метою систематизації ці складові можуть бути об'єднані у три взаємопов'язані підсистеми - забезпечувальну, оперативну та ретроспективну. Кожна з них відображає окремий етап бюджетного процесу та характеризує відповідні аспекти формування і використання бюджетних ресурсів для реалізації соціальних гарантій (рис. 1.2).

Функціональне призначення забезпечувальної підсистеми полягає у формуванні фінансових параметрів майбутнього бюджетного забезпечення соціальних гарантій. У її межах здійснюються прогнозування потреб у фінансових ресурсах, бюджетне планування, розрахунок видатків на основі соціальних стандартів і нормативів, а також розроблення бюджетних програм, спрямованих на реалізацію соціальної політики держави. Саме на цьому етапі визначаються обсяги фінансування окремих соціальних гарантій та формуються передумови для їх подальшого виконання.

Значення забезпечувальної підсистеми обумовлене тим, що якість планових розрахунків безпосередньо впливає на можливість досягнення поставлених соціальних цілей у процесі виконання бюджету. Недостатнє або необґрунтоване планування може призвести до нестачі ресурсів для реалізації державних соціальних зобов'язань, тоді як надмірне завищення потреб створює ризики неефективного використання бюджетних коштів. Не менш важливим завданням цього етапу є оптимальний розподіл фінансової відповідальності між державним і місцевими рівнями управління. Надмірна централізація фінансування соціальних програм обмежує можливості територіальних громад впливати на вирішення локальних соціальних проблем та негативно позначається на ефективності використання бюджетних ресурсів. Тому забезпечення збалансованого розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування є важливою передумовою

результативного функціонування механізму бюджетного забезпечення соціальних гарантій.



Рис. 1.2. Структура бюджетного забезпечення державних соціальних гарантій

Джерело: побудовано за [26, с. 244].

Центральне місце у практичній реалізації механізму бюджетного забезпечення соціальних гарантій займає оперативна підсистема, в межах якої здійснюється безпосереднє використання бюджетних ресурсів для виконання соціальних зобов'язань держави. Саме на цьому етапі визначаються конкретні форми, методи та фінансові інструменти, через які відбувається доведення бюджетних коштів до кінцевих отримувачів соціальних гарантій. Трансформація підходів до управління публічним сектором та впровадження сучасних принципів менеджменту сприяли появі нових інструментів реалізації соціальної політики. Зокрема, дедалі ширшого застосування набувають

механізми соціального замовлення, що передбачають укладення соціальних контрактів із постачальниками окремих видів послуг. Поряд із цим модернізуються й традиційні форми підтримки населення, зокрема грошові трансферти, пільги та інші інструменти соціального захисту, які адаптуються до сучасних соціально - економічних умов.

Особливого значення в умовах воєнного стану та суттєвого обмеження фінансових можливостей держави набуває ретроспективна підсистема механізму бюджетного забезпечення соціальних гарантій. Її призначення полягає у здійсненні оцінювання результативності використання бюджетних ресурсів, спрямованих на надання соціальної підтримки населенню та фінансування суспільно важливих послуг. Така оцінка дозволяє визначити ступінь досягнення поставлених соціальних цілей, виявити недоліки у використанні бюджетних коштів і сформувати підґрунтя для вдосконалення бюджетної політики у соціальній сфері. Водночас одним із найбільш проблемних аспектів функціонування цієї підсистеми залишається недостатній рівень методичного забезпечення оцінювання ефективності соціальних видатків. На сьогодні відсутня єдина система критеріїв та індикаторів, яка б комплексно характеризувала соціальні результати та економічний ефект від використання бюджетних ресурсів для реалізації соціальних гарантій.

Повне розкриття сутності механізму бюджетного забезпечення соціальних гарантій неможливе без визначення основних напрямів використання бюджетних коштів. Саме вони конкретизують цілі фінансування та дозволяють оцінити очікувані результати реалізації державної соціальної політики. Формування таких напрямів відображає досягнутий у суспільстві баланс між потребами населення та фінансовими можливостями держави, а також уявлення про мінімально прийнятний рівень життя, який має гарантуватися кожному громадянину. З урахуванням сучасних умов розвитку суспільства та особливостей функціонування публічних фінансів до основних

напрямів бюджетного забезпечення соціальних гарантій доцільно віднести такі.

Перший напрям пов'язаний із фінансуванням соціальних гарантій у сфері доходів населення. Його зміст охоплює дві взаємодоповнюючі складові. Перша стосується забезпечення гарантованого рівня доходів працівників бюджетної сфери та інших категорій осіб, зайнятих у публічному секторі економіки. Друга передбачає фінансування програм соціальної підтримки населення шляхом надання грошових і натуральних трансфертів. До таких виплат належать допомога малозабезпеченим сім'ям, підтримка дітей - сиріт, виплати сім'ям із дітьми, допомога внутрішньо переміщеним особам та інші види соціальної підтримки, які не охоплюються механізмами загальнообов'язкового соціального страхування. Окрему групу становлять натуральні трансферти, що реалізуються через систему пільг або безоплатне надання певних товарів і послуг.

Другим напрямом є фінансування соціальних гарантій у сфері гуманітарного розвитку. Він охоплює видатки на забезпечення доступності освітніх та культурних послуг відповідно до встановлених державою соціальних стандартів. Особливістю української моделі фінансування освіти є розмежування видаткових повноважень між різними рівнями бюджетної системи. За рахунок коштів державного бюджету фінансується передусім оплата праці педагогічних працівників та забезпечується безпосереднє здійснення освітнього процесу. Водночас місцеві бюджети покривають витрати на утримання закладів освіти, оплату праці допоміжного персоналу, розвиток матеріально - технічної бази та створення належних умов для навчання. Оскільки якісне надання освітніх послуг неможливе без належного освітнього середовища, фінансування відповідних соціальних гарантій фактично здійснюється за рахунок ресурсів усіх рівнів бюджетної системи.

Третій напрям охоплює забезпечення державних гарантій у сфері охорони здоров'я. Упродовж останніх років в Україні сформовано спеціальний механізм фінансування медичних послуг, який базується на

принципі оплати за результатами діяльності закладів охорони здоров'я. Розподіл бюджетних ресурсів здійснюється відповідно до затверджених нормативів фінансування медичних послуг, що визначаються на основі так званих капітаційних ставок та інших показників діяльності. Для підвищення прозорості та економічної обґрунтованості витрат застосовуються стандартизовані протоколи лікування, які дозволяють контролювати обсяги та вартість медичної допомоги. Основна частина фінансування державних гарантій медичного обслуговування забезпечується за рахунок коштів державного бюджету через механізми, що реалізуються Національною службою здоров'я України. Органи місцевого самоврядування також можуть брати участь у фінансуванні окремих програм розвитку охорони здоров'я, проте масштаби такої підтримки суттєво поступаються обсягам ресурсів, що спрямовуються на ці потреби з державного бюджету.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз сучасного стану забезпечення соціальних гарантій доходів населення

Одним із базових напрямів державної соціальної політики, незалежно від особливостей економічної системи країни, є вплив на процеси формування, розподілу та використання доходів населення. Рівень матеріального забезпечення громадян, структура їхніх фінансових надходжень, а також реальна купівельна спроможність доходів суттєво впливають на суспільну оцінку діяльності органів влади та сприйняття результативності державного управління загалом. У зв'язку з цим політика доходів є важливим інструментом соціального регулювання, через який реалізуються кілька взаємопов'язаних напрямів державного впливу.

– вплив на процеси формування первинних доходів, що виникають у результаті участі громадян у виробництві товарів і наданні послуг. Держава встановлює основні параметри оплати праці, насамперед мінімальний рівень заробітної плати, який слугує орієнтиром для ринку праці та водночас впливає як на добробут населення, так і на витрати роботодавців. У певних економічних умовах регуляторний вплив може бути спрямований не стільки на величину доходів, скільки на стримування темпів їх зростання з метою запобігання інфляційним процесам або стимулювання інвестицій. Водночас у більшості сучасних держав ключовим об'єктом регулювання залишається саме мінімальний гарантований рівень оплати праці;

– формування та перерозподіл вторинних доходів населення, які отримують працівники бюджетної сфери, а також громадяни, що не беруть участі у трудовій діяльності через вік, стан здоров'я чи інші обставини. До цієї

категорії належать пенсіонери, особи з інвалідністю, малозабезпечені домогосподарства та інші соціально вразливі групи. У цій сфері держава має значно ширші інструменти впливу: вона визначає рівень оплати праці працівників державного сектору, встановлює співвідношення заробітків між різними категоріями персоналу, регулює розміри пенсійного забезпечення та інших соціальних виплат. Крім того, через систему соціальної підтримки здійснюється перерозподіл фінансових ресурсів на користь громадян, які найбільше потребують допомоги. Така політика виконує не лише соціальну, а й стабілізаційну функцію, оскільки сприяє зменшенню бідності, пом'якшує наслідки майнової нерівності та підтримує відтворення трудового потенціалу суспільства;

– збереження реальної вартості доходів населення в умовах зростання цін. Для цього застосовується механізм індексації грошових виплат, який покликаний частково компенсувати втрати від інфляції. Водночас його дія має обмежений характер, оскільки поширюється переважно на виплати, що фінансуються за рахунок публічних ресурсів. Перерахунку підлягають заробітні плати працівників бюджетних установ, пенсійні виплати, стипендії та окремі види соціальної допомоги. Натомість разові виплати, зокрема допомога при народженні дитини, виході на пенсію чи похованні, зазвичай не індексуються.

Можливості держави у сфері регулювання доходів населення значною мірою визначаються обсягом наявних бюджетних ресурсів. Саме фінансовий потенціал державного та місцевих бюджетів встановлює межі видатків на оплату праці працівників публічного сектору та фінансування програм соціальної підтримки. Водночас спроби підвищити рівень добробуту населення шляхом нарощування соціальних витрат потребують зваженого підходу та врахування макроекономічних наслідків. Якщо збільшення соціальних виплат не підкріплене відповідним економічним зростанням, це може призвести до посилення інфляційних процесів, порушення бюджетної рівноваги та погіршення стану державних фінансів. Практика багатьох країн

свідчить, що надмірна роль держави у перерозподілі доходів, так само як і надмірне втручання у сферу оплати праці, здатні послаблювати мотивацію до підприємницької діяльності, стримувати інноваційну активність, формувати залежність від соціальної підтримки та посилювати патерналістські настрої серед населення.

У ринковій економіці визначальна роль у створенні доходів економічно активного населення належить приватному сектору, який генерує переважну частину робочих місць та формує конкурентні умови оплати праці. Водночас вагома частка громадян працює у сфері державного та комунального секторів, зокрема в освіті, медицині, системі державного управління, соціальному захисті, секторі безпеки й оборони, а також у низці стратегічно важливих галузей господарства. За таких умов значний обсяг фонду оплати праці забезпечується за рахунок бюджетних ресурсів. Фактично держава залишається одним із найбільших роботодавців країни, фінансуючи зайнятість мільйонів працівників. Тому будь-які зміни у підходах до оплати праці чи структурі бюджетних видатків безпосередньо впливають на рівень доходів населення та загальну соціально-економічну ситуацію. Відтак модернізація системи винагороди працівників бюджетної сфери є важливим інструментом впливу на структуру доходів громадян і водночас індикатором результативності державної соціально-економічної політики.

Динаміка участі бюджетної системи у формуванні доходів населення через оплату праці впродовж останніх років характеризувалася значними коливаннями, що було зумовлено як змінами економічного середовища, так і наслідками повномасштабної війни. Протягом 2018–2025 рр. як загальний фонд оплати праці в економіці, так і бюджетні видатки на заробітну плату демонстрували тенденцію до збільшення, що пояснювалося інфляційними процесами, підвищенням соціальних стандартів та змінами в масштабах економічної діяльності. Якщо у 2018–2019 рр. темпи приросту заробітних виплат у бюджетній сфері та в економіці загалом були відносно синхронними, то надалі між ними сформувалися суттєві розбіжності. Так, у 2020 році приріст

бюджетних видатків на оплату праці більш ніж удвічі перевищував аналогічний показник по економіці загалом, тоді як уже у 2021 році темпи збільшення таких видатків істотно сповільнилися. У результаті частка заробітної плати, профінансованої з бюджету, скоротилася до мінімального за досліджуваний період рівня - 13,2% загального фонду оплати праці.

Після початку широкомасштабного вторгнення у 2022 році бюджетні витрати на оплату праці різко зросли - у 2,4 раза, перевищивши позначку в 1 трлн грн. Однак основним чинником такого зростання стало не підвищення заробітних плат працівників освіти, охорони здоров'я чи інших цивільних галузей бюджетної сфери, а безпрецедентне збільшення видатків на грошове забезпечення військовослужбовців. У 2022 році фінансування цих потреб майже у шість разів перевищило довоєнний рівень, що було пов'язано як зі збільшенням чисельності особового складу Збройних Сил України, так і зі зростанням розмірів виплат військовим. Видатки на грошове забезпечення оборонного сектору досягли близько 0,75 трлн грн у 2022 році та зросли ще приблизно на 0,2 трлн грн у 2023 році. У 2024 році їх приріст суттєво сповільнився і становив лише близько 20 млрд грн, що свідчило про обмеженість бюджетних можливостей щодо подальшого нарощування фінансування.

Лише у 2024 році було реалізовано заходи з підвищення заробітних плат у невійськових сегментах державного сектору, оскільки в попередні роки їх реальний рівень суттєво знизився під впливом інфляції. У 2025 році ця тенденція отримала продовження: уряд зосередився на підтримці доходів працівників освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та окремих категорій державних службовців, що дозволило частково компенсувати втрати купівельної спроможності та зменшити диспропорції між військовим і цивільним секторами бюджетної сфери. Водночас пріоритетність оборонних видатків і надалі зберігала суттєвий вплив на структуру бюджетних витрат. Унаслідок цих процесів частка бюджетного сектору у загальному фонді оплати праці країни різко зросла та у 2023 році перевищила 38%, досягнувши

найвищого значення за останні десятиліття. У 2024–2025 рр. цей показник залишався на підвищеному рівні, що свідчить про суттєве посилення ролі держави у формуванні доходів економічно активного населення в умовах воєнної економіки.

Таблиця 2.1

**Показники витрат на оплату праці за рахунок бюджетних коштів в
обсягах фонду оплати праці в Україні у 2018 - 2025 рр., млрд грн [27-
31;33]**

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Фонд оплати праці найманих працівників всього, в т.ч.:	1472,3	1732,8	1843,1	2231,2	2794,3	3289,4	н.д.	н.д
Оплата праці працівників бюджетних установ	193,97	222,92	253,65	294,65	292,14	296,35	350,53	383,70
Грошове забезпечення військовослужбовців	76,39	100,58	118,15	125,72	746,09	946,33	976,07	1132,10
Суддівська винагорода	-	-	-	8,76	8,33	8,16	8,00	8,20
Оплата праці за рахунок бюджетних коштів всього	270,36	323,50	371,80	429,13	1046,5	1250,8	1334,6	1524
Питома вага зарплати, виплаченої у бюджетній сфері, %	18,36	18,67	20,17	13,21	37,45	38,03	—	—

Дані щодо загального фонду оплати праці найманих працівників в економіці за 2025 р. на момент підготовки таблиці офіційно не оприлюднені, тому розрахунок питомої ваги не здійснювався.

На відміну від загальнодержавних тенденцій, де ключовим чинником різкого збільшення бюджетних видатків на оплату праці стало суттєве нарощування грошового забезпечення військовослужбовців, на рівні територіальних громад зміни у фінансуванні заробітної плати працівників бюджетних установ відбувалися значно стриманіше.

Передусім зберігається значна міжгалузева нерівномірність у рівнях оплати праці працівників бюджетної сфери, яка після початку повномасштабної війни ще більше загострилася. [32] Упродовж воєнного періоду доходи працівників освіти, культури та частини соціальної сфери фактично не зазнавали суттєвого підвищення, тоді як у правоохоронних органах, судовій системі та окремих сегментах державного управління рівень матеріального забезпечення залишався істотно вищим. У результаті розрив між окремими категоріями бюджетників досягнув критичних масштабів. Тривалий характер війни, погіршення макроекономічної ситуації та дефіцит фінансових ресурсів відтермінують можливість усунення цих дисбалансів. Одночасно посилюється проблема втрати внутрішньої диференціації заробітної плати, коли різниця між оплатою праці працівників різної кваліфікації стає мінімальною. Така ситуація знижує мотивацію до професійного розвитку, підвищення кваліфікації та кар'єрного зростання, а також формує відчуття несправедливості в системі винагороди за працю.

Не менш гострою залишається проблема зниження престижності висококваліфікованої праці у багатьох галузях бюджетного сектору. Особливо виразно це проявляється у сфері освіти, де через багаторічне відставання темпів підвищення заробітної плати від інфляційних процесів рівень оплати праці педагогів фактично став одним із найнижчих серед основних видів економічної діяльності. Аналогічні тенденції спостерігаються також у медицині та культурній сфері. Станом на середину 2025 року середня заробітна плата працівників освіти становила лише близько 60 % середнього показника по економіці та майже у 1,8 раза поступалася рівню оплати праці в промисловому секторі. Така ситуація суперечить задекларованим державою принципам забезпечення належного соціального статусу педагогічних працівників. Як наслідок, освітні, медичні та культурні установи стикаються з відтоком кваліфікованих кадрів, підготовка яких потребує значних інвестицій часу та ресурсів. Подальше скорочення кадрового потенціалу створює ризики

для стабільного функціонування відповідних закладів і негативно впливає на доступність суспільно важливих послуг.

Причини сформованих диспропорцій мають комплексний характер. Вони пов'язані як із тривалим збереженням надлишкової чисельності персоналу в окремих бюджетних установах, так і з практикою стримування базових соціальних стандартів через обмеженість фінансових можливостей держави. Додатковою проблемою залишається законодавче закріплення залежності багатьох виплат у сфері державного управління, правоохоронних органів та судової влади від розміру базових соціальних показників. Унаслідок цього будь - яке підвищення прожиткового мінімуму чи базових параметрів оплати праці автоматично призводить до необхідності значного збільшення видатків на утримання окремих категорій посадовців. За умов хронічного дефіциту бюджетних ресурсів це фактично блокує можливість відновлення стимулюючої функції заробітної плати для більшості працівників бюджетної сфери.

На відміну від трудових доходів, у формуванні яких домінує приватний сектор економіки, у сфері соціальних трансфертів визначальна роль належить державі. Соціально - трансфертний механізм виконує дві взаємопов'язані функції. Перша полягає у забезпеченні матеріальної підтримки громадян, які через об'єктивні причини не можуть самостійно забезпечити належний рівень доходів. Друга функція пов'язана з коригуванням результатів первинного розподілу доходів та пом'якшенням соціальної нерівності шляхом перерозподілу фінансових ресурсів через систему публічних фінансів. З огляду на те, що джерелом доходів від соціальних виплат прямо або опосередковано є для значної частини населення країни, а в умовах війни чисельність одержувачів державної підтримки продовжує зростати, ефективність функціонування системи соціальних трансфертів безпосередньо впливає на рівень суспільного добробуту та соціальної стабільності.

У статистичній практиці соціальні трансферти класифікуються за двома основними формами надання - грошовою та натуральною. Грошові виплати

мають перевагу завдяки високому рівню свободи вибору для отримувачів допомоги та стимулюють більш раціональне використання коштів відповідно до індивідуальних потреб. Водночас їхня реальна вартість істотно залежить від інфляційних процесів. Натуральні трансферти, навпаки, забезпечують вищий рівень цільового використання ресурсів і дозволяють зменшити масштаби так званої «помилки включення», коли державну підтримку отримують особи, які фактично не потребують допомоги. Проте така форма соціального забезпечення характеризується значно вищими витратами на адміністрування, організацію постачання відповідних благ та контролю за їх розподілом, а також супроводжується підвищеними корупційними ризиками в процесі закупівлі та надання окремих видів соціальних послуг і матеріальної допомоги.

Через обмеження доступу до детальної статистичної інформації щодо доходів населення в умовах воєнного стану доцільно проаналізувати динаміку соціальних трансфертів у передвоєнний період та на початковому етапі повномасштабної агресії. Дані свідчать, що домінуючою формою соціальної підтримки залишалися грошові виплати, на які припадало майже дві третини сукупного обсягу соціальних трансфертів. При цьому понад 70 % таких виплат становили різні види соціальної допомоги. У 2021 році обсяг грошових соціальних допомог наблизився до 0,7 трлн грн, що перевищило показник 2018 року приблизно у півтора рази. Загалом протягом 2018–2021 рр. їхній приріст становив близько 0,4 трлн грн, що свідчить про стале розширення масштабів державної соціальної підтримки населення.

Початок повномасштабного вторгнення не призвів до зміни загальної тенденції збільшення обсягів соціальних трансфертів. Навпаки, в умовах різкого погіршення соціально - економічної ситуації та появи нових категорій одержувачів державної допомоги потреба у соціальній підтримці лише зростає. У результаті вже у 2022 році сукупний обсяг соціальних трансфертів перевищив 1,7 трлн грн. Водночас темпи їхнього приросту були помітно нижчими порівняно з попередніми роками, що пояснюється значним

навантаженням на державні фінанси, переорієнтацією бюджетних ресурсів на потреби оборони та обмеженими можливостями подальшого розширення соціальних видатків в умовах війни (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Показники надання соціальних трансфертів
в Україні у 2018 - 2025 рр., млрд грн [27-31;33]**

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Соціальні допомоги та інші поточні трансферти	1056,13	1190,25	1367,58	1579,71	1754,47	1870,00	2000,00	2100,00
у грошовій формі, з них:	609,94	751,53	901,00	992,13	1050,00	1100,00	1150,00	1200,00
соціальна допомога	465,78	558,54	651,79	699,78	750,00	800,00	850,00	900,00
у натуральній формі	446,19	438,72	466,58	587,58	704,47	770,00	850,00	900,00
Питома вага натуральних соціальних трансфертів, %	42,25	36,86	34,12	37,20	40,20	41,20	42,50	42,86

Джерело: розраховано автором за даними Веб - portalу OpenBudget.gov.ua. дані за 2023 - 2025 прогнози.

*2023–2024 рр. – розраховано на основі даних Державної служби статистики України щодо рахунків сектору домогосподарств та інформації Міністерства фінансів України про фінансування соціальних виплат.

**2025 р. – оцінка на основі показників Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік», бюджетних призначень за напрямом соціального захисту та прогнозних параметрів соціальних видатків.

У 2023–2025 рр. тенденція до збільшення обсягів соціальних трансфертів зберігалася, хоча темпи приросту були нижчими порівняно з довоєнним періодом. Це пояснюється необхідністю одночасного

фінансування значних оборонних видатків та підтримки соціально вразливих категорій населення. У 2023 році обсяг соціальних трансфертів перевищив 1,9 трлн грн, а у 2024 році наблизився до 2,1 трлн грн. У 2025 році подальше зростання соціальних видатків пов'язане з необхідністю фінансування пенсійного забезпечення, допомоги внутрішньо переміщеним особам, житлових субсидій, програм підтримки ветеранів війни та інших категорій громадян, які зазнали впливу воєнних дій. Попри складні фіскальні умови, система соціальних трансфертів продовжує виконувати функцію підтримки доходів населення та пом'якшення наслідків соціально - економічної кризи, спричиненої війною.

В останній довоєнний рік обсяг соціальних трансфертів, наданих населенню в натуральній формі, наблизився до 0,6 трлн грн, тоді як темпи їхнього приросту були дещо нижчими порівняно з динамікою грошових виплат. Така тенденція значною мірою пояснювалася змінами у системі соціального захисту, які реалізовувалися напередодні повномасштабної агресії. Зокрема, відбувалося поступове звуження кола одержувачів окремих пільг, посилювалися процедури перевірки отримувачів соціальної підтримки та критерії призначення допомоги. Разом із тим до складу натуральних трансфертів належать не лише пільги чи блага, які громадяни отримують безоплатно або на пільгових умовах (транспортні послуги, житлово - комунальні субсидії тощо), а й освітні та медичні послуги, які відповідно до методології національних рахунків також відносять до цієї категорії. Тому додатковим фактором уповільнення зростання натуральних трансфертів стали трансформації у гуманітарній сфері, що супроводжувалися оптимізацією мережі бюджетних установ, скороченням чисельності персоналу та відкладенням підвищення заробітної плати працівникам освіти, культури й охорони здоров'я. Після початку повномасштабної війни обсяги натуральних трансфертів продовжили зростати, однак уже під впливом інших чинників - збільшення потреб у медичній допомозі, соціальних послугах, підтримці внутрішньо переміщених осіб та ветеранів. У 2024–2025 рр. ця тенденція

зберігалася, оскільки держава та органи місцевого самоврядування були змушені розширювати фінансування суспільних послуг і програм підтримки населення в умовах тривалого воєнного стану.

Ключове місце у фінансовому забезпеченні системи соціальних трансфертів через механізми публічних фінансів належить загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Саме пенсійні виплати, а також допомога у зв'язку з безробіттям, тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, народженням дитини й інші страхові виплати формують основну частину трансфертних надходжень населення. Водночас через хронічну нестачу власних ресурсів страхових фондів, а також необхідність фінансування спеціальних пенсійних надбавок і доплат окремим категоріям громадян - військовослужбовцям, працівникам органів державної влади, суддям та іншим особам - система соціального страхування щороку потребує значної підтримки з боку державного бюджету. Окрім цього, за рахунок бюджетних коштів фінансуються соціальні виплати, які не пов'язані зі страховими принципами, зокрема допомога малозабезпеченим сім'ям, виплати сім'ям із дітьми, житлові субсидії та інші види державної підтримки. На рівні територіальних громад органи місцевого самоврядування також реалізують власні програми соціального захисту, які можуть передбачати додаткові виплати пенсіонерам, одноразову матеріальну допомогу військовослужбовцям, членам їхніх сімей, ветеранам, внутрішньо переміщеним особам та іншим категоріям населення. Наслідки повномасштабної війни суттєво розширили коло осіб, які потребують соціальної підтримки, тому у 2023–2025 рр. потреба у фінансуванні заходів соціальної політики з державного та місцевих бюджетів продовжувала зростати, що закономірно супроводжувалося подальшим збільшенням обсягів соціальних видатків у бюджетній системі України.

Сукупний обсяг бюджетних ресурсів, спрямованих на фінансування соціальних трансфертів у 2022 році, перевищив 600 млрд грн, що більш ніж удвічі перевищувало показник 2018 року. Приблизно половина цих коштів

була використана для покриття видатків на пенсійне забезпечення та інші види соціальної підтримки шляхом надання трансферту до Пенсійного фонду України. Водночас аналіз динаміки у розрізі окремих років свідчить про значну нерівномірність зміни відповідних видатків. Так, у 2021 році внаслідок активізації процедур верифікації отримувачів соціальних виплат, перегляду окремих програм підтримки та впровадження нових підходів до соціальної політики обсяги бюджетного фінансування пенсій і соціальної допомоги дещо скоротилися. Проте після початку повномасштабного вторгнення потреба у державній підтримці населення різко зросла, що зумовило відновлення тенденції до збільшення відповідних видатків. У 2022–2023 рр. держава була змушена нарощувати фінансування соціальних програм через збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, необхідність підтримки вразливих категорій населення та проведення індексації окремих виплат. Разом із тим поглиблення дефіциту публічних фінансів та зростання оборонних витрат призвели до того, що у 2024 році обсяги бюджетних асигнувань на пенсійне забезпечення та інші види соціальної допомоги фактично стабілізувалися і залишилися близькими до рівня попереднього року. У 2025 році фінансування цих напрямів дещо збільшилося переважно за рахунок проведення індексації пенсій, розширення програм підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей, а також необхідності забезпечення соціальних гарантій громадянам, які постраждали внаслідок тривалих воєнних дій (табл. 2.3).

У передвоєнний період обсяг соціальних трансфертів у натуральній формі наблизився до 0,6 трлн грн, однак темпи їхнього приросту залишалися нижчими порівняно з грошовими виплатами. Така тенденція була зумовлена трансформацією системи соціального захисту, яка передбачала посилення механізмів перевірки одержувачів допомоги, перегляд критеріїв призначення пільг та поступове скорочення неадресних форм підтримки. Водночас до складу натуральних соціальних трансфертів входять не лише різноманітні пільги чи безоплатно надані послуги, такі як транспортні перевезення або частково компенсовані житлово - комунальні послуги, а й суспільні блага у

сферах освіти та охорони здоров'я, які статистично також відображаються як натуральні трансфери. Тому додатковим фактором уповільнення їхнього зростання стали реформи у соціально - культурній сфері, що супроводжувалися оптимізацією мережі бюджетних установ, скороченням персоналу та відтермінуванням підвищення оплати праці працівників освіти, культури й медицини.

Таблиця 2.3

Показники надання соціальних трансфертів за рахунок коштів бюджетів в Україні у 2018–2025 рр., млрд грн [27-31;33;34]

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025*
Загальний обсяг соціальної допомоги та інших поточних трансфертів населенню	1056,13	1190,25	1367,58	1579,71	1754,47	н.д.	н.д.	н.д.
Соціальні трансфери за рахунок бюджету, в т.ч.:	300,74	312,34	332,79	354,95	520,40	551,08	601,53	659,6
Пенсії та соціальна допомога	151,29	182,93	203,53	202,38	234,31	275,07	275,92	241,80
Стипендії	5,24	5,13	5,40	5,93	8,71	8,32	8,6	6,2
Інші соціальні виплати	144,21	124,28	123,86	146,64	277,38	267,69	316,8	164,60*
Частка бюджетних соціальних трансфертів в загальних обсягах соціальних трансфертів, %	28,48	26,24	24,33	22,47	29,66	—	-	-

* Дані за 2025 р. наведено за інформацією Міністерства фінансів України щодо соціальних виплат та пенсійних зобов'язань, профінансованих із державного бюджету.

** Розраховано як різницю між загальним обсягом соціальних виплат із державного бюджету (406,4 млрд грн) та видатками на пенсії й соціальну допомогу (241,8 млрд грн). Дані Державної служби статистики на 2023 - 2025 рр. відсутні.

У період з 2018 по 2025 роки соціальна сфера України зазнала масштабних структурних та кількісних змін, викликаних насамперед початком повномасштабної війни у 2022 році та подальшими економічними викликами. Головною тенденцією періоду стало стрімке зростання загальних соціальних трансфертів за рахунок бюджету, які збільшилися у 2.2 раза з 300.74 мільярдів гривень у 2018 році до 659.6 мільярдів гривень у 2025 році. Найбільший стрибок фінансування зафіксовано у 2022 році, коли видатки зросли одразу на 46.6% за рік через необхідність екстреної підтримки мільйонів внутрішньо переміщених осіб та запровадження нових воєнних програм допомоги. Подальший аналіз внутрішньої структури цих видатків демонструє суттєві диспропорції та різку зміну державних пріоритетів ближче до 2025 року. Пряме бюджетне фінансування пенсій та соціальної допомоги стабільно зростало до 2024 року, досягнувши піка у 275.92 мільярдів гривень, проте у 2025 році воно помітно скоротилося до 241.80 мільярдів гривень, що вказує на перенесення фінансового навантаження на власні доходи Пенсійного фонду від зборів єдиного соціального внеску або на жорстку оптимізацію отримувачів. Найбільших коливань зазнала стаття інших соціальних виплат, яка після стрімкого зльоту у 2022–2024 роках до понад 316 мільярдів гривень у 2025 році обвалилася майже вдвічі до 164.60 мільярдів гривень, що свідчить про масове згортання чи урізання допоміжних соціальних програм. На тлі цих процесів фінансування стипендій здійснювалося за залишковим принципом, оскільки виділені у 2025 році 6.2 мільярди гривень є значно меншими за показник 2022 року, що з урахуванням трирічної інфляції означає суттєве падіння реальної підтримки студентства. Основним проблемним аспектом наведених даних є інформаційний вакуум, що виник після 2022 року через припинення публікації показників загального обсягу соцдопомоги та частки бюджету в ньому. Ця відсутність даних створює сліпу зону для оцінки реального рівня бідності та фінансової стійкості системи, приховуючи критичну залежність української соціалки від зовнішніх міжнародних грантів і запозичень. Крім того, виявлене у 2025 році паралельне падіння видатків на

пенсії та інші виплати за умов постійного зростання кількості осіб з інвалідністю внаслідок війни створює високі соціальні ризики та загрожує стабільності солідарної системи у разі будь - якого зниження податкових надходжень від національного бізнесу.

Ключовим джерелом фінансування соціальних трансфертів у системі публічних фінансів залишається загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Саме через нього забезпечується виплата пенсій, допомоги у разі безробіття, тимчасової втрати працездатності, народження дитини та інших видів соціальної підтримки. Проте хронічна недостатність власних надходжень страхових фондів, а також наявність спеціальних пенсійних програм для військовослужбовців, представників органів державної влади, суддівського корпусу та окремих інших категорій громадян зумовлюють необхідність щорічного бюджетного дофінансування цієї системи. Крім того, за рахунок державного бюджету покриваються витрати на соціальні виплати нестрахового характеру - допомогу малозабезпеченим домогосподарствам, сім'ям із дітьми, житлові субсидії та інші програми підтримки населення. На рівні територіальних громад органи місцевого самоврядування також реалізують власні соціальні ініціативи, фінансуючи додаткові виплати пенсіонерам, військовослужбовцям і членам їхніх сімей, ветеранам визвольного руху, внутрішньо переміщеним особам та іншим категоріям населення. У 2024–2025 рр. під впливом наслідків затяжної війни потреба у фінансуванні таких програм продовжила зростати, що супроводжувалося подальшим збільшенням соціально орієнтованих видатків державного та місцевих бюджетів і посиленням ролі бюджетної системи у підтримці добробуту населення.

Водночас після початку повномасштабної війни суттєво активізувалося зростання бюджетних видатків на інші види соціальної підтримки. У 2024 році їх обсяг перевищив 316,8 млрд грн, що більш ніж у 2,2 раза перевищує рівень 2021 року. Така динаміка зумовлена необхідністю реалізації нових програм соціального захисту, орієнтованих на внутрішньо переміщених осіб,

військовослужбовців, членів їхніх сімей, а також інші групи населення, які постраждали від наслідків воєнних дій. У 2025 році фінансування цих напрямів залишається одним із ключових пріоритетів соціальної політики держави, що підтверджується значними обсягами бюджетних асигнувань на соціальні виплати та підтримку населення.

2.2. Проблемні аспекти застосування бюджетних інструментів у сфері суспільних послуг

Становлення сучасної соціальної держави оцінюється не лише через масштаби впливу влади на процеси формування та перерозподілу доходів населення, а й через здатність створювати умови для реалізації особистісного потенціалу кожного громадянина. У цих умовах соціальна політика виходить за межі виключно фінансової підтримки населення та охоплює розвиток інституційної інфраструктури, яка гарантує доступ до освітніх, медичних і культурних послуг. Відтак соціальні гарантії виконують не лише функцію матеріального захисту, а й стають важливим інструментом розвитку людського капіталу, підвищення продуктивності праці та покращення якості життя населення.

Стрімкий розвиток цифрових технологій і прискорення інноваційних процесів суттєво змінюють вимоги до професійних та особистісних характеристик людини [35]. В економіці, що дедалі більше ґрунтується на знаннях, вирішального значення набувають здатність до творчого мислення, адаптивність до змін та вміння працювати з новими технологіями. За таких умов освітня сфера перестає виконувати виключно функцію передачі знань і перетворюється на ключовий механізм реалізації соціальних прав громадян, забезпечуючи рівність стартових можливостей, професійну мобільність та повноцінну участь особистості в суспільному житті.

У сфері освіти держава виступає гарантом доступності та належної якості освітніх послуг незалежно від соціального становища громадян. У

більшості економічно розвинених країн освіта розглядається як стратегічна інвестиція, яка забезпечує довгострокові соціальні та економічні вигоди. Підвищення освітнього рівня населення безпосередньо впливає на конкурентоспроможність працівників, розширює можливості отримання доходів та сприяє економічному зростанню. Тому гарантії у сфері освіти є не лише інструментом забезпечення соціальної справедливості, а й важливою передумовою зміцнення добробуту населення та макроекономічної стабільності.

Для України характерною є домінуюча роль держави у фінансуванні освітньої системи. Через порівняно невисоку платоспроможність значної частини населення можливості широкого використання платних освітніх послуг залишаються обмеженими. Водночас мережа державних і комунальних закладів освіти забезпечує відносно високий рівень якості навчання, що знижує потребу у приватних освітніх альтернативах. У результаті понад дев'ять десятих фінансових ресурсів галузі формується за рахунок бюджетних коштів, тоді як решта забезпечується благодійною допомогою, внесками бізнесу та іншими позабюджетними джерелами.

Обсяги бюджетного фінансування освіти в останні роки змінювалися під впливом комплексу факторів, серед яких важливе місце посідали структурні реформи галузі, економічна кон'юнктура та наслідки воєнних подій. До початку повномасштабної агресії спостерігалася стійка тенденція до збільшення видатків на освітні потреби практично за всіма напрямками. У 2021 році фінансування галузі досягло майже 313 млрд грн, причому близько половини цієї суми припадало на загальну середню освіту. Відновлення економічної активності після пандемічних обмежень створило передумови для нарощування фінансової підтримки освітньої сфери напередодні масштабного вторгнення.

Однак початок нового етапу російсько - української війни спричинив суттєві зміни у бюджетних пріоритетах. Уже у 2022 році вперше за тривалий період відбулося скорочення видатків на освіту - більш ніж на 22 млрд грн.

Зменшення фінансування охопило майже всі складові освітньої системи, за винятком професійної підготовки кадрів. Найбільш відчутні втрати зафіксовано у сфері дошкільної освіти, де обсяги видатків скоротилися майже на п'яту частину. Такі тенденції були зумовлені необхідністю концентрації бюджетних ресурсів на оборонних потребах та забезпеченні першочергових соціальних зобов'язань держави.

Попри поступове відновлення економічної активності, збільшення фінансування освітньої сфери у 2023 році не дозволило повністю компенсувати втрати попереднього року. Сукупні видатки на освіту становили 308,6 млрд грн, з яких понад 150 млрд грн було спрямовано на фінансування загальної середньої освіти. Саме цей сегмент має особливе значення, оскільки загальна середня освіта є обов'язковою та виступає однією з базових соціальних гарантій, які держава забезпечує кожному громадянину. Разом із тим інші рівні освіти, хоча й не мають обов'язкового характеру, також залишаються важливим елементом державної соціальної політики, оскільки доступність професійної, фахової передвищої та вищої освіти значною мірою визначає можливості розвитку людського потенціалу.

У 2024 році, незважаючи на збереження складної безпекової ситуації, державі вдалося істотно збільшити фінансування освітньої галузі. Загальний обсяг видатків бюджетів усіх рівнів на освіту досяг 348,4 млрд грн, із яких майже 170 млрд грн було спрямовано на забезпечення функціонування системи загальної середньої освіти. Таке зростання дозволило частково компенсувати негативний вплив інфляції, покращити матеріальне забезпечення педагогічних працівників та розширити фінансування окремих освітніх програм. Важливо, що за більшістю напрямів освітньої діяльності показники фінансування перевищили довоєнний рівень. табл.2.4

У 2025 році тенденція до відновлення фінансової підтримки освітньої сфери збереглася. Відповідно до затверджених бюджетних показників, сукупні видатки на освіту перевищили 390 млрд грн, що стало найвищим показником за весь період незалежності України.

**Видатки бюджетів на освіту в Україні у 2018 - 2025 рр.,
у розрізі напрямів освітніх послуг, млрд грн [27-31;33]**

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Видатки на освіту, в тому числі:	210,0 3	238,7 6	252,2 8	312,9 1	290,7 6	308,6 4	348,4 3	423,7 3
Дошкільна освіта	31,79	36,04	37,56	48,60	40,71	45,28	50,67	53,24
Загальна середня освіта	101,6 9	115,2 8	122,4 4	150,0 0	145,3 0	150,2 6	169,4 9	215,9 0
Професійно - технічна освіта	10,00	10,82	11,52	14,18	15,50	16,22	17,28	18,15
Вища освіта	44,24	51,36	53,40	64,84	60,74	61,44	64,48	74,36
Позашкільна освіта	9,27	10,46	11,34	14,07	12,95	13,60	15,41	16,28
Інші видатки на освіту	13,04	14,80	16,02	21,22	15,56	21,84	31,10	45,80

Джерело: розраховано автором за даними Веб - порталу OpenBudget.gov.ua

Основна частина коштів, як і раніше, спрямовується на загальну середню освіту, оплату праці педагогічних працівників, підтримку безпечного освітнього середовища, розвиток цифрової інфраструктури та облаштування укриттів у закладах освіти. Таким чином, аналіз динаміки освітніх видатків у 2021–2025 роках свідчить про поступове відновлення ролі освіти серед бюджетних пріоритетів держави після початкового шоку воєнного періоду. Водночас збереження значних потреб у модернізації освітньої інфраструктури, забезпеченні конкурентного рівня оплати праці педагогів та подоланні наслідків війни для освітнього процесу свідчить про необхідність подальшого нарощування інвестицій у цю сферу як одну з ключових складових розвитку людського капіталу країни.

Якщо розглядати участь бюджету у забезпеченні соціальних гарантій у сфері освіти більш детально, доцільно проаналізувати також масштаби надання освітньої субвенції місцевим бюджетам. Цей вид міжбюджетного трансферту є одним із ключових інструментів реалізації державних гарантій щодо забезпечення загальної середньої освіти, оскільки його кошти спрямовуються насамперед на оплату праці педагогічних працівників та нарахування на заробітну плату. Саме тому обсяги освітньої субвенції можна

розглядати як індикатор рівня фінансової відповідальності держави за надання базових освітніх послуг населенню.

Динаміка освітньої субвенції загалом відображає тенденції зміни бюджетного фінансування освіти. Після початку повномасштабної агресії росії її обсяги скоротилися, що було пов'язано як із погіршенням стану державних фінансів, так і зі змінами у чисельності учнівського контингенту. Водночас більш показовим є не абсолютний розмір субвенції, а її співвідношення із загальними видатками на загальну середню освіту. Якщо упродовж 2020–2022 рр. частка освітньої субвенції у фінансуванні шкільної освіти становила близько 66–67 %, то починаючи з 2023 року цей показник знизився до 60–61 %. У 2024 році тенденція збереглася, а попередні показники виконання бюджету за 2025 рік також свідчать про відсутність повернення до довоєнного рівня участі державного бюджету у фінансуванні загальної середньої освіти.рис.2.1

Такі зміни вказують на поступове зростання фінансового навантаження на місцеві бюджети. Фактично органи місцевого самоврядування змушені компенсувати дедалі більшу частину витрат, пов'язаних із функціонуванням закладів загальної середньої освіти, що свідчить про часткове зміщення відповідальності за реалізацію освітніх соціальних гарантій із державного на місцевий рівень. Додатково ця тенденція посилюється рішеннями щодо скорочення або скасування фінансування окремих видів доплат педагогічним працівникам за рахунок державного бюджету.

Водночас останніми роками держава послідовно посилює вимоги до наповнюваності класів і мережі закладів освіти як умови отримання бюджетної підтримки. З позицій підвищення ефективності використання фінансових ресурсів такі підходи можуть бути виправданими, однак в умовах воєнного стану вони створюють додаткові ризики. Значне скорочення чисельності населення в окремих громадах, масштабна зовнішня міграція та переміщення громадян усередині країни призводять до зменшення контингенту учнів у багатьох населених пунктах. За таких обставин жорсткі

нормативи фінансування можуть стати чинником закриття або реорганізації шкіл, що ускладнить доступ окремих категорій населення до освітніх послуг.

Крім того, у 2024–2025 роках додатковим викликом для освітньої системи залишаються витрати на організацію змішаного та дистанційного навчання, облаштування укриттів, забезпечення закладів освіти альтернативними джерелами енергопостачання та цифровою інфраструктурою. Значна частина цих витрат фінансується саме з місцевих бюджетів або за рахунок міжнародної допомоги, що ще більше підсилює фінансовий тиск на громади. У результаті питання збалансування відповідальності між державним і місцевими бюджетами за фінансування освітніх послуг набуває особливого значення для забезпечення належного рівня реалізації соціальних гарантій у сфері освіти.

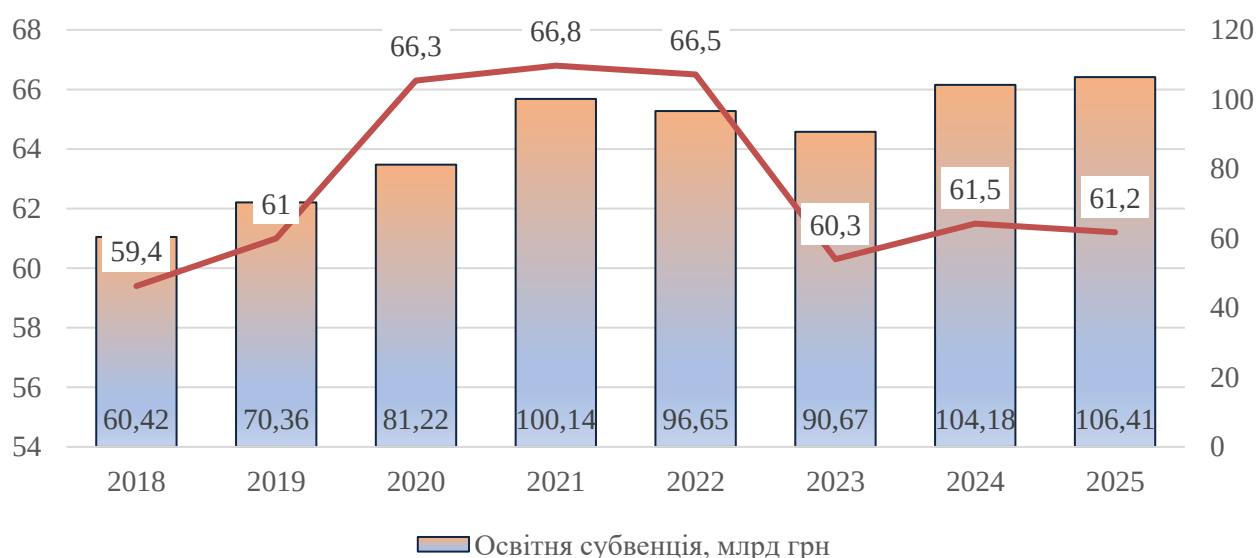


Рис. 2.1. Обсяги освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам України у 2018 - 2025 рр. [27-31;33]

Джерело: розраховано автором за даними Веб - порталу OpenBudget.gov.ua

Виявлені тенденції та проблеми знаходять підтвердження і на рівні великих територіальних громад, зокрема в Одеській міській громаді, де система фінансування освіти функціонує в умовах значного демографічного навантаження, масштабних безпекових викликів та необхідності утримання розгалуженої мережі закладів освіти. Освітня галузь традиційно залишається

одним із найбільших напрямів видатків бюджету громади. Відповідно до затверджених параметрів бюджету, у 2024 році на фінансування освітньої сфери в Одесі було передбачено понад 3 млрд грн, а у бюджеті на 2025 рік освіта знову визначена серед ключових пріоритетів розвитку громади.

Табл.2.5

Таблиця 2.5

Видатки на бюджетні програми у галузі освіти в Одеській міській територіальній громаді у 2021–2025 рр., млн грн [36]

Показники	2021	2022	2023	2024	2025*
Видатки на освіту всього	4 521,8	4 168,3	4 714,6	5 286,9	5 561,4
Надання дошкільної освіти	1 624,5	1 488,7	1 703,8	1 932,6	2 041,3
Надання загальної середньої освіти за рахунок коштів місцевого бюджету	1 074,2	1 026,8	1 241,5	1 478,4	1 592,7
Надання загальної середньої освіти за рахунок освітньої субвенції	1 287,4	1 159,2	1 203,7	1 241,9	1 278,6
Надання позашкільної освіти, заходи із позашкільної роботи з дітьми	238,6	214,8	242,1	278,5	295,4
Надання спеціалізованої освіти мистецькими школами	151,3	142,9	165,8	188,2	198,6
Забезпечення діяльності інших закладів у сфері освіти	96,8	89,4	104,5	116,3	122,5
Забезпечення діяльності інклюзивно - ресурсних центрів за рахунок коштів місцевого бюджету	18,7	19,6	22,4	25,7	27,9
Забезпечення діяльності інклюзивно - ресурсних центрів за рахунок освітньої субвенції	9,6	8,7	10,2	11,4	11,8
Інші програми у галузі освіти	20,7	18,2	20,6	14,0	12,6

* Дані за 2025 рік наведено відповідно до затверджених бюджетних призначень громади.

Як і на загальнодержавному рівні, у структурі освітніх видатків найбільшу частку займає фінансування закладів загальної середньої освіти.

Водночас упродовж останніх років спостерігається тенденція до зростання навантаження на власні ресурси міського бюджету. Якщо до початку повномасштабної війни вагома частина витрат на оплату праці педагогічних працівників покривалася за рахунок освітньої субвенції, то в сучасних умовах громада дедалі частіше змушена фінансувати додаткові видатки власним коштом. Це пов'язано як зі зміною підходів до розподілу освітньої субвенції, так і з появою нових потреб, які не компенсуються державним бюджетом у повному обсязі.

Особливо відчутним фінансовий тиск став у 2023–2025 роках, коли поряд із традиційними видатками на утримання закладів освіти виникла необхідність забезпечення їх безпечного функціонування в умовах війни. Значні ресурси спрямовуються на облаштування укриттів, проведення ремонтних робіт після пошкоджень, придбання генераторів, модернізацію систем енергозабезпечення та створення технічної бази для дистанційного й змішаного навчання. Частина таких витрат покривається за рахунок міжнародної допомоги та окремих державних програм, однак вагома частка фінансового навантаження залишається саме на місцевому бюджеті.

Крім того, для Одеської громади актуальними залишаються проблеми скорочення чисельності учнівського контингенту в окремих закладах освіти через зовнішню міграцію населення та внутрішнє переміщення громадян. Водночас місто продовжує приймати значну кількість внутрішньо переміщених осіб, що формує нерівномірне навантаження на освітню мережу. За таких умов вимоги щодо мінімальної наповнюваності класів та оптимізації мережі закладів освіти можуть створювати ризики для доступності освітніх послуг у певних районах громади.

Разом із цим у 2024–2025 роках в Одесі продовжується реалізація програм підтримки учнів і педагогічних працівників. Зокрема, додаткові бюджетні ресурси спрямовуються на організацію харчування школярів молодших класів, розвиток інклюзивної освіти, забезпечення функціонування інклюзивно - ресурсних центрів та підтримку дітей з особливими освітніми

потребами. Також зберігається практика фінансування заходів із цифровізації освітнього процесу та оновлення матеріально - технічної бази закладів освіти.

Попри окремі позитивні результати, загалом ситуація із бюджетним забезпеченням освітніх послуг в Одеській міській громаді залишається складною. Поєднання наслідків війни, інфляційного тиску, необхідності фінансування заходів безпеки та поступового зростання частки видатків, що покриваються за рахунок місцевого бюджету, свідчить про наявність системних викликів у реалізації соціальних гарантій у сфері освіти. Це підтверджує необхідність удосконалення механізмів міжбюджетного фінансування та пошуку додаткових ресурсів для забезпечення стабільного функціонування освітньої системи громади.

Серед ключових напрямів соціальної політики держави особливе місце посідає охорона здоров'я. На міжнародному рівні здоров'я визнається базовою соціальною цінністю, яка не може бути замінена жодними іншими благами. Відповідно до положень ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, кожна людина має право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, а держава повинна створювати необхідні умови для реалізації цього права. Його забезпечення передбачає доступність медичної допомоги, профілактичних заходів, належних санітарних умов, повноцінного харчування та підтримки розвитку дітей. Таке розуміння підкреслює визначальну роль держави у фінансовому та організаційному забезпеченні функціонування системи охорони здоров'я.

Попри поступове розширення ринку приватних медичних послуг, основний обсяг суспільно значущої медичної допомоги в Україні й надалі забезпечується закладами державної та комунальної форми власності. Це пояснюється тим, що приватний сектор переважно орієнтується на прибуткові сегменти ринку та не завжди зацікавлений у наданні послуг соціально вразливим категоріям населення. Водночас погіршення матеріально - технічного стану окремих державних медичних установ і хронічні проблеми

їх фінансування сприяють поступовому розширенню приватної медицини, особливо у таких сферах, як кардіологія, онкологія, педіатрія та діагностичні послуги. У результаті частина фінансових ресурсів населення переміщується із системи публічної медицини до приватного сектору охорони здоров'я.

Кардинальні зміни у механізмах бюджетного забезпечення медичної галузі розпочалися після старту реформи охорони здоров'я у 2017 році. Її ключовою особливістю стало впровадження принципу «гроші слідують за пацієнтом», який замінив традиційну систему фінансування медичних закладів за фактом їх існування. Якщо раніше бюджетні кошти спрямовувалися насамперед на утримання мережі лікарень та поліклінік, то нині їх розподіл безпосередньо залежить від кількості та структури реально наданих медичних послуг. Такий підхід посилив зацікавленість закладів охорони здоров'я у підвищенні якості обслуговування населення та ефективнішому використанні фінансових ресурсів.

Важливим інституційним елементом реформи стало створення Національна служба здоров'я України, яка виконує функції єдиного державного закупівельника медичних послуг. Запровадження контрактної моделі фінансування дало можливість укладати договори із закладами різних форм власності та забезпечило більш прозорий механізм розподілу бюджетних ресурсів. Одночасно відбулося поступове перенесення фінансових потоків із місцевого рівня на рівень централізованих державних програм. Разом із позитивними наслідками реформа виявила низку проблемних аспектів, серед яких нерівномірність ресурсного забезпечення регіонів, додаткове навантаження на бюджети громад, а також ризики скорочення медичної інфраструктури у малих населених пунктах та сільській місцевості.

Наслідки реформування добре простежуються через динаміку бюджетних видатків на охорону здоров'я. Упродовж 2018–2024 років їх загальний обсяг зріс зі 115,9 млрд грн до 238,7 млрд грн, тобто більш ніж удвічі. Навіть в умовах повномасштабної війни тенденція до збільшення фінансування галузі зберігалася. За попередніми показниками виконання

бюджету та параметрами фінансування на 2025 рік обсяги державної підтримки медичної сфери продовжили зростати, насамперед через розширення Програми медичних гарантій, підвищення потреб у реабілітаційних послугах для військовослужбовців і цивільного населення, а також необхідність забезпечення функціонування системи охорони здоров'я в умовах воєнного стану.

Структурний аналіз видатків свідчить, що на тлі загального збільшення фінансування поступово скорочується частка коштів, які безпосередньо спрямовуються на утримання закладів первинної медичної допомоги, лікарень і санаторно - курортних установ. Натомість швидкими темпами зростають видатки за напрямками, що фінансуються через централізовані механізми. Основною причиною цього є концентрація фінансових ресурсів у межах Програми медичних гарантій. Якщо у 2018 році на фінансування інших централізованих заходів у сфері охорони здоров'я було спрямовано лише близько 23,4 млрд грн, то у 2024 році видатки на реалізацію Програми медичних гарантій перевищили 184,5 млрд грн, а у 2025 році їх обсяг було додатково збільшено. Це свідчить про поступове завершення переходу від кошторисної моделі фінансування медичних закладів до системи закупівлі конкретних медичних послуг державою.

Окремо слід відзначити стійке зростання фінансування санітарно - епідеміологічних та профілактичних заходів. В умовах війни суттєво підвищилися ризики погіршення екологічної ситуації, поширення інфекційних захворювань, виникнення проблем із водопостачанням та санітарною безпекою населення. Крім того, у 2024–2025 роках значно зросла потреба у фінансуванні програм фізичної та психологічної реабілітації військовослужбовців, ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб і громадян, які постраждали від бойових дій. Усе це зумовлює подальше розширення участі держави у фінансуванні охорони здоров'я та формує нові пріоритети бюджетної політики у медичній сфері.

Таблиця 2.6

**Показники видатків бюджетів на охорону здоров'я в Україні
у 2018 - 2025 рр., за функціональним підходом, млрд грн [27-31;33]**

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Видатки на охорону здоров'я, в тому числі:	115,8 5	128,3 8	175,7 9	203,6 1	215,2 8	217,4 2	238,6 5	249,5
Поліклініки та амбулаторії, швидка та невідкладна допомога	22,48	15,91	8,14	5,67	5,65	6,87	6,84	11,35
Лікарні та санаторно - курортні заклади	68,28	72,22	38,57	28,80	28,64	33,15	37,35	40,82
Санітарно - профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади	1,65	1,88	4,43	7,57	11,75	13,15	9,94	8,73
Інші видатки на охорону здоров'я	23,44	38,37	124,6 5	161,5 7	169,2 4	164,2 5	184,5 2	188,6

Джерело: розраховано автором за даними Веб - portalу OpenBudget.gov.ua

Аналіз даних табл. 2.6 свідчить про суттєву трансформацію механізмів бюджетного фінансування охорони здоров'я в Україні протягом 2018–2025 рр. Загальний обсяг видатків на охорону здоров'я за цей період зріс із 115,9 млрд грн до 249,5 млрд грн, тобто більш ніж у 2,1 раза. Навіть в умовах повномасштабної війни держава не відмовилася від фінансування медичної галузі, а навпаки продовжувала нарощувати обсяги ресурсів, спрямованих на забезпечення медичних гарантій населенню. Найбільш динамічне зростання відбулося у 2020 році, коли видатки збільшилися на 36,9% порівняно з попереднім роком, що було зумовлено як завершенням основного етапу медичної реформи, так і необхідністю реагування на пандемію COVID - 19.

Структура видатків за функціональними напрямками демонструє кардинальну зміну підходів до фінансування системи охорони здоров'я. Якщо у 2018 році основна частина коштів спрямовувалася безпосередньо на утримання лікарень, санаторно - курортних закладів, поліклінік та амбулаторій, то в наступні роки відбулося поступове скорочення питомої ваги цих напрямів. Видатки на поліклініки, амбулаторії та швидку допомогу зменшилися з 22,5 млрд грн у 2018 році до 5,7 млрд грн у 2021–2022 рр. Лише

у 2025 році після кількох років відносної стабільності спостерігається їх зростання до 11,4 млрд грн, що може бути пов'язано з необхідністю посилення первинної медичної допомоги та відновленням інфраструктури у громадах, які постраждали від війни.

Подібна тенденція характерна і для фінансування лікарень та санаторно - курортних закладів. Незважаючи на збільшення загальних видатків на охорону здоров'я, фінансування цього напрямку скоротилося з 68,3 млрд грн у 2018 році до 28,6 млрд грн у 2022 році. Надалі розпочалося поступове відновлення обсягів фінансування, які у 2025 році досягли 40,8 млрд грн. Проте навіть цей показник залишається значно нижчим за рівень 2018–2019 рр. у структурі сукупних видатків. Така динаміка пояснюється не скороченням реального фінансування медичних послуг, а зміною механізму їх оплати через програму медичних гарантій та Національну службу здоров'я України.

Найбільш показовим є стрімке зростання категорії «інші видатки на охорону здоров'я». Якщо у 2018 році на цей напрям було спрямовано лише 23,4 млрд грн, то вже у 2020 році обсяг фінансування зріс до 124,7 млрд грн, а у 2025 році досяг 188,6 млрд грн. За сім років видатки за цією статтею збільшилися більш ніж у вісім разів. Саме ця категорія акумулює ресурси програми медичних гарантій, що фінансується через НСЗУ. У результаті її частка у загальному обсязі видатків на охорону здоров'я зросла з 20,2% у 2018 році до майже 75,6% у 2025 році. Це свідчить про завершення переходу від кошторисного принципу фінансування медичних установ до моделі закупівлі медичних послуг державою.

Окремої уваги заслуговує динаміка видатків на санітарно - профілактичні та протиепідемічні заходи. У період пандемії COVID - 19 їх фінансування збільшилося з 1,9 млрд грн у 2019 році до 11,8 млрд грн у 2022 році. Подальше скорочення до 8,7 млрд грн у 2025 році свідчить про поступове згортання надзвичайних протиепідемічних програм. Водночас рівень фінансування цього напрямку залишається значно вищим, ніж у докризовий період, що відображає необхідність підтримки системи громадського здоров'я

в умовах воєнних ризиків, погіршення екологічної ситуації та підвищеної загрози поширення інфекційних захворювань.

Таким чином, дані таблиці підтверджують, що у 2018–2025 рр. в Україні відбулася глибока трансформація бюджетного забезпечення охорони здоров'я. Основною тенденцією стало перенесення фінансових потоків від прямого утримання мережі медичних закладів до централізованого фінансування медичних послуг через програму медичних гарантій. Попри значний тиск на публічні фінанси в умовах війни, держава продовжує нарощувати видатки на медичну сферу, що свідчить про збереження охорони здоров'я серед пріоритетів соціальної політики. Водночас зростання централізації фінансування посилює залежність медичних установ від контрахтування з НСЗУ та потребує подальшого вдосконалення механізмів забезпечення рівного доступу населення до медичних послуг незалежно від місця проживання.

Ключові моменти медичної реформи отримали відображення на динаміці видатків Одеської міської громади. Таблиця 2.7, рис.2.2

Таблиця 2.7

Видатки на охорону здоров'я та найбільші бюджетні програми надання медичних послуг у Одеській міській громаді у 2021–2025 рр., млн грн [36]

Показники	2021	2022	2023	2024	2025
Видатки на охорону здоров'я всього	1 982,4	1 734,8	2 148,6	2 487,3	2 615,8
Багатопрофільна стаціонарна медична допомога населенню	812,6	745,3	924,8	1 062,7	1 115,4
Первинна медико - санітарна допомога населенню	286,9	248,1	301,5	336,2	358,7
Спеціалізована амбулаторно - поліклінічна допомога	214,7	191,6	238,4	275,8	291,3
Стоматологічна допомога населенню	58,2	53,7	66,5	74,1	78,4
Екстрена та невідкладна медична допомога (місцеві програми)	34,6	38,9	42,7	49,8	53,6

Міська цільова програма «Здоров'я»	287,5	246,2	358,1	521,4	566,0
Забезпечення лікарськими засобами та пільговими рецептами	121,4	118,7	143,9	167,6	178,9
Інші програми та заходи у сфері охорони здоров'я	166,5	92,3	72,7	112,1	123,5

Одним із важливих напрямів реалізації соціальних гарантій у системі соціального захисту є надання соціальних послуг за місцем проживання.

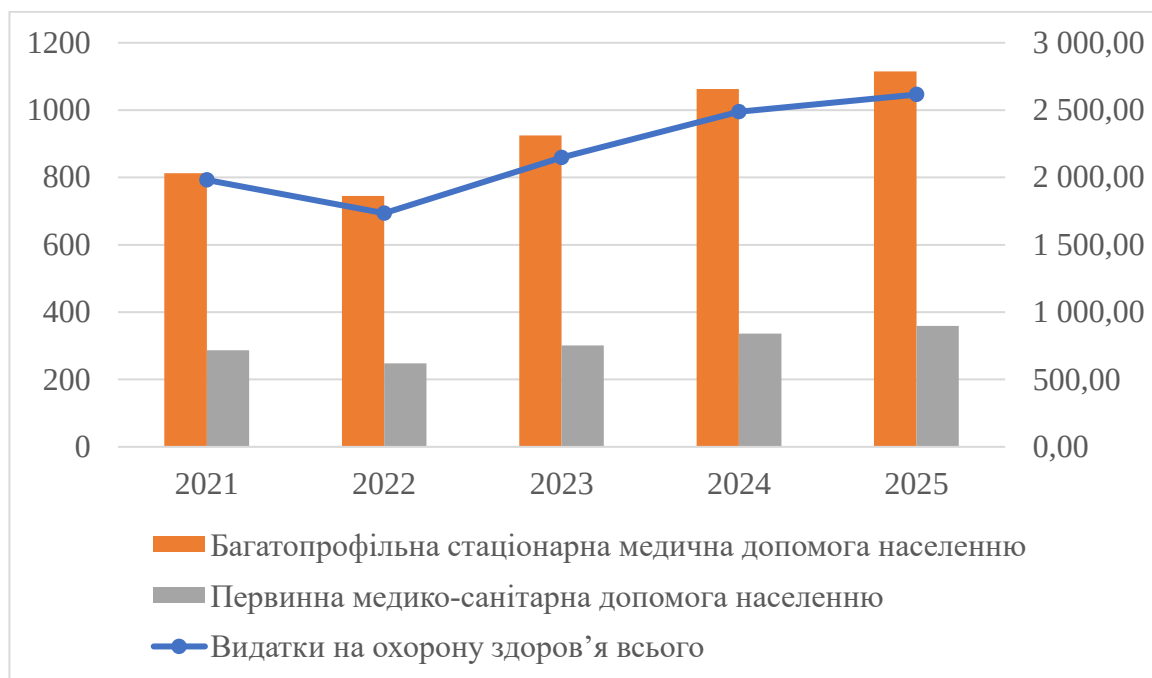


Рис. 2.2. Видатки на охорону здоров'я та найбільші бюджетні програми надання медичних послуг в Одеському міському бюджеті у 2021 - 2025 рр., млн грн [36]

Джерело: розраховано автором за даними Веб - порталу OpenBudget.gov.ua

Їх призначення полягає у підтримці осіб, які через похилий вік, стан здоров'я, інвалідність або складні життєві обставини не можуть повною мірою самостійно задовольняти свої повсякденні потреби. Такий формат допомоги сприяє збереженню звичного способу життя людини, підтриманню її соціальних зв'язків із сім'єю, найближчим оточенням та місцевою спільнотою. Комплекс соціальних послуг включає побутову допомогу, соціально - медичний супровід, психологічну підтримку, консультування з правових

питань, а також інші види допомоги, необхідні для забезпечення належного рівня життя отримувачів послуг.

Основним джерелом фінансування таких заходів залишаються бюджети територіальних громад, хоча додатково можуть залучатися кошти державного бюджету, міжнародних організацій, благодійних фондів та громадських об'єднань. В умовах повномасштабної війни значення соціального обслуговування суттєво зросло, оскільки велика кількість літніх людей, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб опинилася у складному становищі через втрату звичних соціальних зв'язків або обмежений доступ до медичних і соціальних установ. За таких умов соціальні послуги виконують не лише підтримувальну функцію, а й виступають важливим інструментом попередження соціальної ізоляції найбільш вразливих категорій населення.

Виявлені тенденції чітко простежуються і на прикладі Одеської міської громади. Впродовж останніх років міський бюджет послідовно збільшує фінансування програм соціального захисту та соціального обслуговування населення. Відповідно до бюджетних програм Одеської міської ради, у 2024 році на утримання територіальних центрів соціального обслуговування, центрів надання соціальних послуг, підтримку осіб похилого віку, людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій населення було спрямовано понад 430 млн грн. Порівняно з 2021 роком обсяги фінансування цього напрямку зросли більш ніж на третину, що обумовлено як інфляційними процесами, так і суттєвим розширенням контингенту отримувачів соціальної підтримки внаслідок війни. У бюджеті 2025 року передбачено подальше нарощування ресурсів на реалізацію програм соціального захисту населення, що свідчить про збереження цього напрямку серед пріоритетів соціальної політики громади.

Не менш важливе значення в умовах воєнного часу мають соціальні гарантії у сфері культури. Вони спрямовані не лише на забезпечення доступу населення до культурних цінностей, а й на підтримку психологічної стійкості суспільства, збереження історичної пам'яті та національної ідентичності. За

умов постійних безпекових викликів культурні установи дедалі частіше виконують функцію соціальної адаптації та психологічної реабілітації населення. Робота бібліотек, музеїв, мистецьких шкіл, театрів і культурних центрів сприяє підтриманню суспільної згуртованості та формуванню відчуття стабільності навіть у кризових умовах.

Для Одеської міської громади питання фінансування культури також залишається актуальним. Попри складну безпекову ситуацію та необхідність концентрації значних ресурсів на потребах оборони і соціального захисту, міська влада продовжує підтримувати функціонування закладів культури. Видатки бюджету на діяльність бібліотек, музеїв, мистецьких шкіл, палаців культури та проведення культурно - мистецьких заходів у 2024 році перевищили 600 млн грн, а у бюджеті 2025 року передбачено подальше зростання фінансування цієї сфери. Це свідчить про усвідомлення важливості культурних послуг як складової системи соціальних гарантій та інструменту підтримки морально - психологічного стану населення в умовах тривалої війни (рис. 2.3).табл.2.8

Таблиця 2.8

Видатки на культуру та найбільші бюджетні програми надання послуг культури в Одеській міській громаді у 2021–2025 рр., млн грн [36]

Показники	2021	2022	2023	2024	2025
Видатки на культуру та мистецтво всього	412,6	385,3	478,9	612,4	655,8
Забезпечення діяльності бібліотек	86,4	79,2	92,5	118,7	126,3
Забезпечення діяльності музеїв і виставок	54,1	48,6	61,3	74,8	79,5
Театри, концертні організації та філармонії	72,8	65,4	83,7	104,6	112,9
Мистецькі та музичні школи	96,3	92,1	111,4	138,2	146,8
Палаці культури та клубні заклади	61,5	58,9	72,6	91,3	97,4
Проведення культурно - мистецьких заходів	41,2	37,8	48,9	62,1	67,6
Інші програми у сфері культури	0,3	3,3	8,5	22,7	25,3

*2025 рік — затверджені планові показники бюджету Одеської міської територіальної громади.

Аналіз даних табл. 2.8 свідчить про стале зростання ролі культурної сфери в системі соціальних гарантій Одеської міської територіальної громади протягом 2021–2025 рр., попри суттєві виклики воєнного часу та обмеженість

бюджетних ресурсів. Загальний обсяг видатків на культуру та мистецтво зріс із 412,6 млн грн у 2021 році до 655,8 млн грн у 2025 році, тобто майже на 59%. Це свідчить про відносну пріоритетність культурної сфери навіть в умовах переорієнтації бюджетної політики на безпекові та соціально - оборонні потреби.

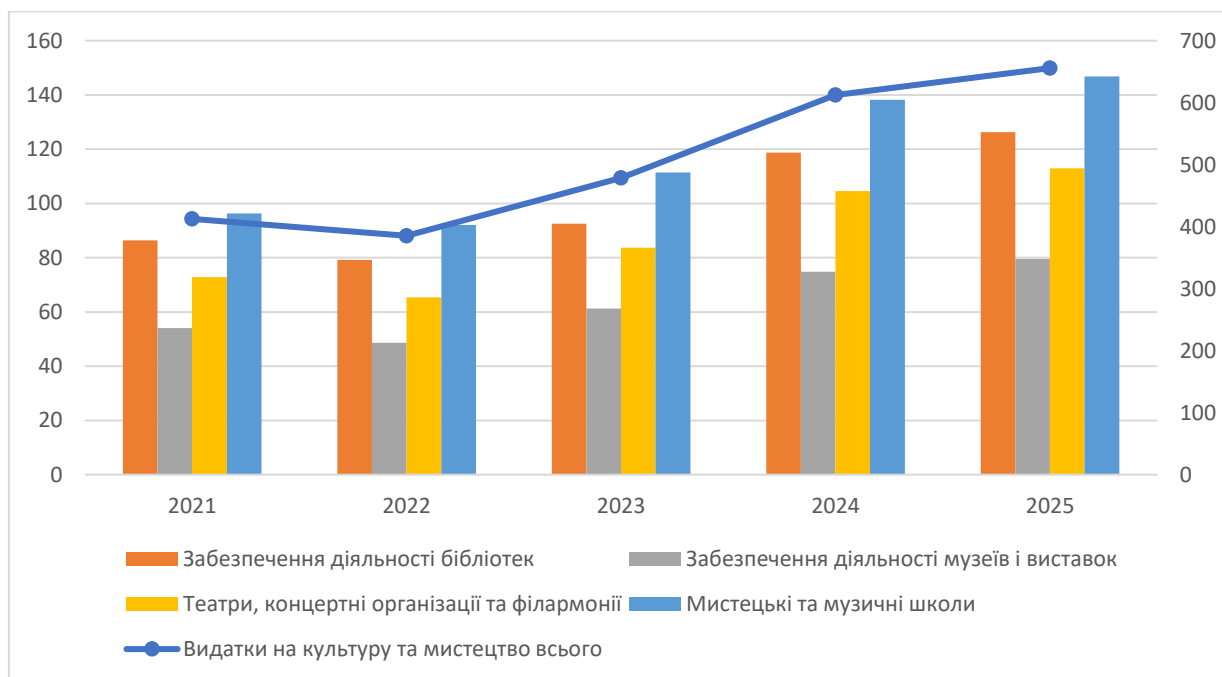


Рис. 2.3. Ключові видатки на культуру та найбільші бюджетні програми надання послуг культури в Одеському міському бюджеті у 2021 - 2025 рр., млн грн [36]

Джерело: розраховано автором за даними Веб - порталу OpenBudget.gov.ua

У динаміці спостерігається чітке просідання у 2022 році (до 385,3 млн грн), що пояснюється початковим шоком повномасштабного вторгнення, перерозподілом бюджетних ресурсів та тимчасовим скороченням витрат на некритичні сфери. Водночас уже з 2023 року фіксується відновлювальна траєкторія з подальшим прискоренням у 2024–2025 рр., коли видатки перевищили довоєнний рівень і вийшли на стабільну висхідну динаміку.

Структурний аналіз показує, що найбільшу питому вагу у фінансуванні культурної сфери традиційно займають мистецькі та музичні школи (96,3 млн грн у 2021 р. та 146,8 млн грн у 2025 р.), що підкреслює орієнтацію громади на довгострокове відтворення культурного та освітнього потенціалу.

Значними також залишаються видатки на театри, концертні організації та філармонії, які зросли з 72,8 млн грн до 112,9 млн грн, що свідчить про підтримку професійного мистецького середовища навіть у кризових умовах.

Вагому частку становлять витрати на бібліотеки та музейно - виставкову діяльність. Фінансування бібліотек збільшилося з 86,4 млн грн у 2021 році до 126,3 млн грн у 2025 році, що відображає їх трансформацію у багатофункціональні культурно - освітні простори, особливо актуальні в умовах воєнного часу та цифровізації суспільства. Аналогічна тенденція характерна для музеїв і виставок, де зростання становило понад 46% за період аналізу.

Окремо слід відзначити динаміку фінансування палаців культури та клубних закладів, яке збільшилося з 61,5 млн грн до 97,4 млн грн. Це свідчить про збереження ролі локальних культурних центрів як базових осередків соціальної взаємодії та культурної інтеграції населення на рівні мікрогромад. У воєнний період такі заклади фактично виконують функції соціальної стабілізації та підтримки громадської згуртованості.

Найбільш динамічним напрямом є «інші програми у сфері культури», обсяг яких зріс у понад 80 разів - з 0,3 млн грн у 2021 році до 25,3 млн грн у 2025 році. Така динаміка пояснюється розширенням спектра культурних ініціатив, грантових програм, проєктної діяльності та заходів адаптаційного характеру, що виникли як відповідь на виклики війни.

В цілому структура видатків демонструє не лише кількісне зростання, а й якісну трансформацію підходів до фінансування культури. Якщо у 2021 році пріоритет надавався утриманню традиційної мережі закладів, то у 2023–2025 рр. відбувається поступовий перехід до багатофункціональної моделі культурної політики, де культура виконує не лише мистецьку, а й соціально - адаптаційну, психологічну та інтеграційну функції. Це дозволяє розглядати культурні видатки Одеської громади як складову системи соціальної стійкості в умовах тривалих кризових викликів.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ АПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

3.1. Зарубіжний досвід застосування бюджетних інструментів забезпечення соціальних гарантій та його адаптація до української практики

Для більшості економічно розвинених держав сучасний етап розвитку соціальної політики характеризується зміщенням акцентів від простого нарощування обсягів соціальних видатків до підвищення результативності їх використання. У центрі уваги перебуває не стільки підтримання досягнутого рівня бюджетного фінансування соціальної сфери, скільки забезпечення більшої адресності соціальної підтримки, удосконалення механізмів розподілу ресурсів та посилення зв'язку між обсягами бюджетних витрат і досягнутими соціальними результатами. Такий підхід обумовлений прагненням підвищити суспільну віддачу від кожної бюджетної гривні, спрямованої на реалізацію соціальних гарантій.

Відповідні зміни супроводжуються модернізацією інструментарію управління соціальними видатками. Насамперед це проявляється у вдосконаленні процедур бюджетного планування, розробленні нових підходів до оцінювання результативності соціальних програм та пошуку ефективніших механізмів соціальної підтримки населення. У багатьох країнах активно апробуються інноваційні моделі соціальних трансфертів, серед яких особливе місце посідають умовні грошові виплати, програми безумовного базового доходу, механізми соціального інвестування та інші інструменти, орієнтовані на досягнення конкретного соціального ефекту.

Поширення таких підходів є наслідком впливу низки взаємопов'язаних факторів. Передусім йдеться про необхідність забезпечення максимально ефективного використання обмежених фінансових ресурсів держави в умовах зростання соціальних потреб населення. Не менш важливим стимулом виступає підвищення суспільних вимог до відкритості бюджетного процесу, прозорості розподілу коштів та відповідальності органів влади за результати реалізації соціальних програм. Додаткові можливості для модернізації соціальної політики створює стрімкий розвиток цифрових технологій, які дозволяють збирати, систематизувати та аналізувати значні масиви інформації про соціально - економічне становище громадян і результати бюджетних інтервенцій.

Водночас сучасні підходи до фінансування соціальних гарантій дедалі частіше передбачають залучення до вирішення соціальних проблем не лише державних ресурсів, а й коштів приватного сектору та благодійних організацій. Завдяки цьому формується нова модель соціальної політики, у якій держава виступає не єдиним джерелом фінансування соціальних ініціатив, а координатором взаємодії між різними учасниками процесу соціального розвитку. Особливого поширення набувають інструменти, спрямовані на мобілізацію приватного капіталу для реалізації суспільно значущих проєктів та підтримки соціальних інновацій.

Накопичення практичного досвіду застосування таких інструментів і формування доказової бази щодо їх ефективності створюють передумови для подальшого вдосконалення механізмів бюджетного забезпечення соціальних гарантій. Це відкриває можливості для адаптації найбільш успішних міжнародних практик до особливостей національних систем соціального захисту та сприяє формуванню більш гнучких, результативних і фінансово стійких моделей реалізації соціальної політики. [37]

Незважаючи на те, що національні моделі бюджетного забезпечення соціальних гарантій формуються під впливом специфічних історичних передумов, економічних можливостей, інституційних особливостей та

суспільних традицій кожної держави, аналіз міжнародного досвіду дозволяє виокремити низку спільних тенденцій, які характеризують сучасну еволюцію механізмів фінансування соціальної політики. [38] Ці тенденції визначають загальний напрям трансформації ролі держави у забезпеченні соціальних прав громадян за допомогою бюджетних інструментів.

Однією з найбільш помітних тенденцій є послідовне впровадження результативно - орієнтованих підходів до планування та використання бюджетних ресурсів, що сприяє підвищенню реалістичності, обґрунтованості та ефективності програм соціальної підтримки. Згідно з результатами дослідження OECD Budget Practices and Procedures Survey, більшість розвинених країн активно інтегрували елементи бюджетування, орієнтованого на результат, у свої системи управління державними фінансами [39]. Це означає, що фінансування соціальних програм дедалі більше пов'язується з досягненням конкретних суспільно значущих результатів, які оцінюються за допомогою системи кількісних та якісних індикаторів.

Показовим прикладом є практика Великобританії, де реалізація соціальних програм супроводжується розробленням спеціальних планів результативності Outcome Delivery Plan, у яких визначаються очікувані зміни соціальних показників під впливом відповідних бюджетних видатків [40]. Такі документи містять цільові орієнтири щодо скорочення бідності, підвищення рівня зайнятості населення, покращення доступу до житла та інших суспільно важливих результатів. Важливим елементом британської системи є також регулярний цифровий моніторинг виконання програм, який забезпечує відкритість бюджетного процесу та створює додаткові можливості для громадського контролю за використанням державних ресурсів. За оцінками UK National Audit Office, застосування прозорих процедур управління соціальними видатками сприяло скороченню адміністративних витрат і водночас дозволило розширити охоплення програмами соціальної підтримки найбільш уразливих категорій населення [41;42].

Подібні принципи використовуються і в США, де функціонує цифрова платформа Performance.gov [43], яка забезпечує відкритий доступ до показників діяльності федеральних органів влади. Такий підхід посилює підзвітність державних інституцій, сприяє підвищенню прозорості бюджетних процесів та розширює можливості громадянського суспільства щодо контролю за ефективністю використання публічних фінансів.

Ще однією характерною тенденцією є пошук оптимальної моделі розподілу повноважень між центральними та місцевими органами влади у сфері фінансування соціальних гарантій. Паралельно відбувається переорієнтація соціальних видатків на підтримку заходів, які мають довгостроковий соціально - економічний ефект, а також розробляються механізми залучення додаткових фінансових ресурсів до реалізації соціальної політики. Практика держав Європейського Союзу свідчить, що високий рівень результативності соціальних програм забезпечується завдяки тісній координації бюджетної політики з політикою зайнятості, охорони здоров'я, освіти та розвитку людського капіталу.

Важливу роль у цьому процесі відіграє концепція соціальних інвестицій, закріплена в Європейському пакті соціальних прав. Відповідно до цієї концепції державні ресурси спрямовуються не лише на компенсацію наслідків соціальних ризиків, а й на запобігання їх виникненню [44]. Саме тому у Фінляндії, Данії, Нідерландах та інших країнах значні бюджетні ресурси спрямовуються на підвищення професійної кваліфікації працівників, розвиток систем догляду за дітьми, підтримку осіб з інвалідністю та інші заходи, які одночасно посилюють соціальний захист і сприяють зростанню економічної активності населення.

Цікавим прикладом є Швеція, де при значних обсягах соціальних видатків суттєва частина бюджетних ресурсів має інвестиційну спрямованість. За даними Міністерства фінансів Швеції, понад половина соціальних витрат пов'язана з фінансуванням заходів, орієнтованих на підвищення продуктивності праці, розвиток людського капіталу та покращення якості

трудових ресурсів [45]. Такий підхід дозволяє поєднувати високий рівень соціального захисту населення із забезпеченням конкурентоспроможності національної економіки.

Паралельно у багатьох країнах спостерігається поглиблення процесів децентралізації у сфері соціальної політики. Значна частина повноважень щодо реалізації соціальних програм передається органам місцевого самоврядування, а фінансування дедалі частіше здійснюється на засадах міжбюджетного партнерства та співфінансування. Найбільш виразно такі підходи представлені у федеративних державах, зокрема в Німеччині, Канаді та Швейцарії.

Так, німецька система соціального фінансування базується на багаторівневій моделі, у межах якої соціальні програми реалізуються одночасно на федеральному, земельному та муніципальному рівнях. Їх фінансове забезпечення здійснюється відповідно до принципів солідарності та спільної відповідальності між різними рівнями влади. Під час формування так званого «соціального бюджету» Німеччини [46] застосовується концепція соціального балансу, згідно з якою ефективність соціальних видатків оцінюється не лише за фінансовими показниками, а й за їх впливом на зайнятість населення, забезпечення гендерної рівності, доступність суспільних послуг та інші соціальні результати.

Схожі принципи використовуються і у Фінляндії, де реалізація багатьох соціальних програм ґрунтується на механізмі узгодженого фінансування. У межах цієї моделі фінансову відповідальність за забезпечення соціальних гарантій розподіляють між центральним урядом, муніципалітетами та роботодавцями, що дозволяє ефективніше акумулювати ресурси та забезпечувати стійкість функціонування системи соціального захисту населення.

Важливим напрямом модернізації механізмів бюджетного забезпечення соціальних гарантій є розширення можливостей щодо залучення фінансових ресурсів недержавного походження для розв'язання соціально значущих

проблем. У багатьох країнах світу спостерігається поступовий перехід від моделі, за якої держава виступає єдиним джерелом фінансування соціальної сфери, до системи багатосуб'єктного фінансування, що передбачає активну участь приватного сектору, благодійних організацій та інституційних інвесторів. Одним із найбільш показових прикладів такого підходу є практика США, де система реалізації соціальних гарантій поєднує механізми прямого бюджетного фінансування із застосуванням податкових стимулів та різноманітних форм співпраці держави з приватними партнерами.

Особливий інтерес серед сучасних інструментів фінансування соціальної політики становлять соціальні імпакти - облігації (Social Impact Bonds, SIBs). Їхня концепція передбачає залучення приватного капіталу до реалізації соціальних програм із подальшим відшкодуванням вкладених коштів за рахунок держави лише за умови досягнення заздалегідь визначених і вимірюваних соціальних результатів. Такими результатами можуть бути, наприклад, скорочення рівня безробіття серед певних категорій населення, зниження показників рецидивної злочинності, зменшення масштабів бездомності або покращення інших соціальних індикаторів [47].

Використання механізму соціальних імпакти - облігацій створює додаткові стимули для підвищення ефективності реалізації соціальних проєктів, оскільки винагорода виконавців безпосередньо залежить від фактичних результатів їхньої діяльності. Такий підхід сприяє більш відповідальному використанню ресурсів, мінімізує ризики неефективного витрачання бюджетних коштів та посилює орієнтацію на досягнення конкретного суспільного ефекту. У Сполучених Штатах за допомогою цього інструменту фінансуються програми соціальної адаптації осіб після звільнення з місць позбавлення волі, заходи із запобігання бездомності, а також проєкти професійної підготовки та працевлаштування молоді.

Перевага соціальних імпакти - облігацій полягає у поєднанні інструментів державної соціальної політики з підходами, характерними для інвестиційної діяльності. За такої моделі держава фактично здійснює оплату

не самого процесу реалізації програми, а досягнутого результату, що забезпечує більш раціональне використання бюджетних ресурсів. Позитивні результати застосування цього інструменту у США та Великобританії сприяли його поширенню в інших країнах, зокрема в державах Європейського Союзу, Канаді та Австралії, де він дедалі частіше використовується як додатковий механізм фінансування соціальних ініціатив.

Ще однією характерною тенденцією розвитку сучасних систем соціального захисту є впровадження нових форм соціальних трансфертів та модернізація традиційних механізмів соціальної підтримки населення. Це проявляється у вдосконаленні адресних програм допомоги, використанні соціального кредитування та розробленні інноваційних моделей надання грошової підтримки. Особливу увагу в цьому контексті привертає міжнародний досвід застосування програм обумовлених грошових трансфертів (Conditional Cash Transfers, CCT), який може становити практичний інтерес для вдосконалення вітчизняної системи соціальних виплат.

Сутність таких програм полягає в тому, що надання фінансової допомоги поєднується з виконанням отримувачами певних умов або соціально бажаних дій. Зокрема, обов'язковими вимогами можуть бути регулярне відвідування дітьми навчальних закладів, проходження профілактичних медичних оглядів, участь у програмах професійної підготовки чи інші форми поведінки, спрямовані на покращення соціального становища домогосподарств. Результати численних досліджень свідчать, що такі програми здатні не лише пом'якшувати прояви поточної бідності, а й позитивно впливати на рівень охоплення освітою, стан здоров'я населення та інші ключові показники соціального розвитку.

Разом із тим ефективність обумовлених грошових трансфертів значною мірою залежить від якості адміністрування відповідних програм. Необхідними передумовами їх успішного функціонування є створення дієвої системи ідентифікації отримувачів допомоги, забезпечення об'єктивної перевірки

відповідності критеріям участі у програмі, а також налагодження механізмів постійного контролю за виконанням встановлених умов надання соціальної підтримки.

Ще одним напрямом оновлення системи соціальної підтримки є випробування нових моделей грошового забезпечення населення, зокрема безумовного базового доходу (UBI), гарантованого мінімального доходу та інших експериментальних форм соціальної допомоги. Практичні спроби застосування UBI здійснювалися у Фінляндія у 2017–2018 рр., окремих містах США, тоді як у Швейцарія ідея його запровадження була винесена на загальнонаціональний референдум, але не отримала підтримки громадян. Підсумки проведених експериментів свідчать, що безумовні виплати не продемонстрували суттєвого впливу на зростання зайнятості населення, однак позитивно позначилися на суб'єктивному відчутті добробуту отримувачів та дозволили спростити процедури адміністрування соціальної допомоги. Водночас неоднозначність отриманих результатів і значні фінансові ресурси, необхідні для масштабного впровадження таких програм, стримують їх поширення. Саме тому безумовний базовий дохід поки що залишається переважно інструментом локальних експериментів, а не повноцінним елементом національних систем соціального захисту [48;49].

Важливою сучасною тенденцією розвитку механізму бюджетного забезпечення соціальних гарантій є цифрова трансформація сфери соціальних фінансів. Використання цифрових технологій докорінно змінює підходи до адміністрування соціальних виплат, контролю за використанням бюджетних коштів і моніторингу результативності соціальних програм. Цей процес охоплює формування інтегрованих реєстрів отримувачів соціальної допомоги, автоматизацію процедур перевірки права на виплати, а також впровадження електронних платформ, які поєднують інформаційні ресурси різних органів державної влади. Практика таких країн, як Естонія, Сінгапур, Південна Корея та Нідерланди, демонструє, що цифровізація соціального сектору сприяє скороченню адміністративних витрат, мінімізує корупційні ризики та

підвищує ефективність надання соціальної допомоги. За оцінками міжнародних досліджень, створення комплексних цифрових систем управління соціальними програмами дозволяє підвищити результативність соціальних трансфертів у середньому на 10–15 % завдяки усуненню дублювання виплат і точнішому визначенню цільових груп населення [49].

Показовим прикладом цифровізації соціальної підтримки є досвід Велика Британія, де реалізовано програму Universal Credit. Її основною метою стало об'єднання кількох видів соціальної допомоги в єдиний механізм підтримки громадян із низькими доходами або тих, хто втратив роботу. Програма інтегрувала раніше розрізнені виплати, включаючи допомогу з безробіття, житлові субсидії, податкові пільги для сімей із дітьми та інші види державної підтримки. Цифрова платформа Universal Credit забезпечує подання заявок в електронному форматі, оперативну перевірку відомостей про доходи та автоматичне коригування розмірів виплат залежно від зміни матеріального становища домогосподарств. Важливу роль у функціонуванні системи відіграє обмін даними з податковими органами, що дозволяє своєчасно оновлювати інформацію про доходи громадян. У результаті підвищується адресність соціальної підтримки, скорочуються строки обробки звернень та знижуються адміністративні витрати держави. Разом із тим окремі незалежні дослідження звертають увагу на потенційні ризики надмірної автоматизації процесів, зокрема можливість виникнення алгоритмічних помилок і недостатню прозорість окремих рішень, що ухвалюються автоматизованими системами.

Загалом міжнародний досвід свідчить, що сучасна еволюція механізмів бюджетного забезпечення соціальних гарантій відбувається у напрямі поєднання фінансової стійкості, адресності соціальної підтримки та широкого використання цифрових технологій. На нашу думку, для України особливу практичну цінність мають інструменти цифрової верифікації отримувачів соціальної допомоги, результативно - орієнтованого бюджетування та залучення приватних ресурсів до реалізації соціальних програм. Їх адаптація до вітчизняних умов сприятиме підвищенню ефективності використання

бюджетних коштів, посиленню адресності соціальних виплат і зміцненню фінансової стійкості системи соціального захисту в умовах післявоєнного відновлення держави.

Значних результатів у сфері цифрової трансформації соціальної політики досягли провідні економіки Східної та Південно - Східної Азії, насамперед Південна Корея та Сінгапур. У Південній Кореї цифрові інструменти соціального управління реалізуються через інтеграцію державних і муніципальних інформаційних баз у межах підходу «data - driven governance» у сфері соціальних послуг. Об'єднання реєстрів різних рівнів влади забезпечує оперативніше опрацювання заяв на соціальні виплати, дозволяє автоматизовано перевіряти достовірність даних щодо доходів і майнового стану заявників, а також істотно зменшує ризики помилкового включення до програм підтримки.

У Сінгапурі система Central Provident Fund функціонує як персоналізований цифровий механізм соціального забезпечення, в межах якого для кожного громадянина створюється індивідуальний соціальний рахунок. На ньому акумулюються та обліковуються кошти, призначені для пенсійного забезпечення, фінансування медичних витрат і житлових програм. Держава здійснює регулярні внески на ці рахунки, а порядок використання накопичених коштів жорстко регламентується нормативно. Така модель мінімізує ризики нецільового використання ресурсів і водночас забезпечує високий рівень фінансової стійкості системи соціального захисту [50].

Разом із тим ефективне впровадження цифрових технологій у механізм бюджетного забезпечення соціальних гарантій передбачає наявність низки базових умов. Зокрема, експерти Світовий банк наголошують, що цифровізація соціальних виплат потребує надійних процедур верифікації даних, забезпечення рівного доступу громадян до електронних сервісів та достатнього рівня інституційної спроможності органів соціального захисту для управління цифровими платформами. Важливими є також регулярне оновлення та синхронізація інформаційних реєстрів, запровадження систем

оцінювання ефективності цифрових рішень і чітке нормативне регулювання захисту персональних даних. Хоча цифрові інструменти підвищують адресність соціальної допомоги, скорочують адміністративні витрати та підсилюють прозорість бюджетних програм, вони одночасно актуалізують ризики цифрової нерівності, алгоритмічної упередженості та обмеженого доступу окремих груп населення до цифрових сервісів.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду дозволяє виокремити низку загальних характеристик ефективного функціонування бюджетного механізму соціальних гарантій. По - перше, успішні моделі ґрунтуються на принципах прозорості та підзвітності, що передбачає відкритий доступ суспільства до інформації про соціальні видатки та зрозумілі формати звітності органів влади. По - друге, для таких систем властива висока гнучкість бюджетного фінансування, яка дозволяє оперативно перерозподіляти ресурси між соціальними програмами залежно від зміни соціально - економічних умов. По - третє, ефективні підходи передбачають тісну інтеграцію соціальної політики з цілями економічного розвитку, виходячи з того, що інвестиції в людський капітал виступають не наслідком, а передумовою довгострокового економічного зростання.

Водночас запровадження сучасних інструментів бюджетного забезпечення соціальних гарантій супроводжується появою нових викликів і ризиків. Йдеться, насамперед, про ускладнення процедур адміністрування соціальних виплат, зростання вимог до професійного рівня управлінського персоналу, посилення залежності від цифрової інфраструктури та технологічних рішень, а також про труднощі об'єктивного вимірювання соціальної результативності бюджетних програм. У державах із розвиненою децентралізованою системою управління додатково проявляється ризик нерівномірності доступу регіонів до фінансових ресурсів, необхідних для реалізації соціальних гарантій. У зв'язку з цим у сучасних міжнародних підходах підкреслюється важливість забезпечення балансу між уніфікованими

(централізованими) стандартами соціального захисту та автономією місцевих органів влади у формуванні соціальної політики.

Узагальнення міжнародної практики бюджетного забезпечення соціальних трансфертів з урахуванням сучасних викликів, зумовлених наслідками масштабної війни, дозволяє окреслити доцільність часткового запозичення в Україні окремих інноваційних механізмів соціальної підтримки, що вже апробовані у розвинених країнах. Передусім перспективним є застосування інструментів умовних грошових трансфертів (ССТ)[51], які можуть виконувати роль більш гнучкого та адресного механізму підтримки внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни та сімей із дітьми. Прив'язка отримання таких виплат до участі в програмах професійної перекваліфікації, освітніх заходах або медико - соціальної реабілітації створює додатковий стимулюючий ефект, сприяє підвищенню соціальної адаптації отримувачів допомоги та поступовому зменшенню їхньої залежності від державної підтримки. У результаті підвищується ефективність бюджетних витрат, оскільки вони спрямовуються на досягнення вимірюваних соціальних результатів, зокрема скорочення масштабів бідності серед уразливих груп, зростання рівня зайнятості та покращення доступу до базових соціальних послуг, таких як освіта й охорона здоров'я.

Додатковим напрямом удосконалення системи соціальних виплат може стати тестове впровадження моделей гарантованого мінімального доходу або обмежених за масштабом програм безумовного базового доходу (UBI), орієнтованих на окремі соціальні групи, зокрема ветеранів, членів сімей загиблих військовослужбовців або осіб, які втратили джерела доходу внаслідок бойових дій. У межах пілотних проєктів такі інструменти здатні забезпечити базовий рівень фінансової стабільності для найбільш вразливих категорій населення та водночас зменшити адміністративне навантаження на систему соціального захисту, яка сьогодні функціонує в умовах значної кількості програм і складних критеріїв їх призначення. Разом із тим повномасштабне запровадження моделей UBI в нинішніх умовах є економічно

обмеженим через значне навантаження на державний бюджет, тому доцільно розглядати їх виключно як інструмент експериментальної соціальної політики, спрямований на довгострокову трансформацію системи соціального забезпечення у повоєнний період.

3.2. Напрями удосконалення бюджетного забезпечення соціальних гарантій в умовах воєнних викликів

Повномасштабна агресія росії проти України істотно трансформувала практику бюджетного забезпечення соціальних гарантій, спричинивши не лише масштабний перерозподіл бюджетних ресурсів між соціальними напрямами, але й актуалізувавши потребу у формуванні нових, інноваційних підходів до фінансування соціальних благ, адаптованих до умов воєнного стану. Сучасний механізм бюджетного забезпечення соціальних гарантій змушений враховувати як обмеженість фінансового потенціалу держави, так і нову структуру соціальних ризиків, характерних для війни: масові переміщення населення, руйнування житлової та інфраструктурної бази, погіршення загального стану здоров'я населення, а також зростання потреб у фізичній і психологічній реабілітації військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та інших соціальних груп. Існуюча система бюджетної практики виявилася недостатньо пристосованою до швидкого реагування на такі виклики, що підсилює необхідність її комплексного оновлення з орієнтацією на підвищення адаптивності до реальних умов.[52;53] У цьому контексті першочерговими завданнями виступають: запровадження сучасних технологічних рішень в управлінні бюджетними ресурсами; удосконалення методології визначення базових соціальних стандартів, які формують основу розрахунку видатків на соціальні гарантії; розширення спектра соціальних трансфертів і форм підтримки для підвищення інклюзивності системи соціального захисту; активна цифровізація бюджетного процесу з метою скорочення адміністративних витрат і підвищення адресності соціальної

допомоги; а також поступовий перехід до цільово - орієнтованої моделі розподілу бюджетних ресурсів на фінансування гарантованих державою соціальних послуг.

Однією з ключових причин недостатньої ефективності бюджетного забезпечення соціальних гарантій у воєнний період у науковій літературі визначається збереження інерційності попередніх підходів, сформованих у мирний час, що характеризуються низькою гнучкістю та обмеженою здатністю до швидкого реагування на нові, непередбачувані зовнішні умови. [54;55] У зв'язку з цим одним із пріоритетних напрямів інституційного розвитку бюджетної системи є впровадження моделі адаптивного бюджетування. Така модель передбачає відхід від жорстко фіксованої структури бюджетних витрат і перехід до більш динамічного управління фінансовими ресурсами, здатного оперативно реагувати на зміни у соціальних потребах населення, доступних бюджетних можливостях і пріоритетах державної соціальної політики. Ключовою характеристикою адаптивного підходу виступає його гнучкість, яка дозволяє регулярно коригувати параметри бюджетного фінансування на основі актуальної інформації. Це означає можливість зміни обсягів фінансування соціальних програм не лише в межах річного бюджетного циклу, а й упродовж його виконання відповідно до змін у соціально - економічній ситуації. [56;57] Такий підхід забезпечує оперативний перерозподіл ресурсів між різними категоріями отримувачів соціальної підтримки, включаючи внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, малозабезпечені домогосподарства та осіб з інвалідністю, залежно від актуальних потреб. Підвищення гнучкості бюджетного процесу сприяє зростанню адресності соціальної допомоги та мінімізації неефективних витрат, що є особливо важливим в умовах суттєвих фіскальних обмежень.

Перехід до моделі адаптивного бюджетування об'єктивно потребує суттєвого поглиблення цифрової трансформації всіх складових системи бюджетного забезпечення соціальних гарантій.[58;59] Насамперед ідеться про створення умов для постійного, оперативного оновлення інформації щодо

отримувачів соціальних виплат, підвищення точності моніторингу рівня адресності соціальних трансфертів, а також системного контролю адміністративних витрат, пов'язаних із їх наданням. Використання таких даних дає змогу швидко коригувати параметри бюджетних видатків у сфері соціальних гарантій, забезпечуючи ефективне перерозподілення фінансових ресурсів відповідно до змін у соціально - економічному середовищі та нових викликів.

Ключовим елементом цього процесу є розвиток Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС), яка впроваджується в Україні з 2022 року [51]. На сьогодні система функціонує переважно в тестовому режимі, однак її подальший розвиток стримується відсутністю повноцінного нормативно - правового врегулювання, оскільки відповідний закон станом на кінець 2025 року перебуває на етапі ухвалення. Це обмежує масштабування функціоналу системи, зокрема формування повноцінного Єдиного соціального реєстру отримувачів соціальних виплат, що є критично важливим для підвищення прозорості та ефективності соціальної політики.

Однією з фундаментальних проблем чинної системи соціальних гарантій в Україні виступає деформація функціонального призначення прожиткового мінімуму як базового державного соціального стандарту.[60;61]. У практиці державного регулювання він одночасно використовується як орієнтир мінімального рівня життя та як розрахункова база для визначення розмірів посадових окладів, суддівських винагород, штрафів, пенсій і соціальних виплат. Така багатофункціональність призвела до виникнення ситуації, за якої підвищення прожиткового мінімуму автоматично спричиняє значне зростання бюджетних зобов'язань у суміжних сферах, зокрема в оплаті праці окремих категорій працівників публічного сектору. У результаті цей показник втрачає своє первинне соціальне призначення і фактично використовується як фіскально контрольований технічний індикатор, рівень якого штучно стримується.

Глибшою причиною такої ситуації є надмірна правова та фінансова «зв'язаність» різних видів соціальних виплат із єдиною базовою величиною, яка виконує одночасно соціальну, розрахункову та регуляторну функції. Унаслідок ефекту так званого «ланцюгового множника» будь - яке коригування цього показника автоматично трансформується у значне зростання видатків у багатьох сегментах бюджетної сфери, що істотно обмежує можливості для проведення послідовної соціальної політики. За таких умов фактичний прожитковий мінімум, який у 2024 році більш ніж удвічі перевищував офіційно встановлений рівень, втрачає практичну роль орієнтира реального мінімального стандарту добробуту.

З урахуванням зазначеного, доцільним є впровадження розмежування функцій прожиткового мінімуму шляхом переходу до двокомпонентної моделі. Перша складова - соціальний прожитковий мінімум, який відображає реальний рівень мінімально необхідного доходу для забезпечення базових потреб і застосовується як стандарт у системі соціальної політики, розрахунку допомог та субсидій. Друга складова - базова розрахункова величина, яка використовується виключно для визначення адміністративних платежів, суддівських окладів, штрафів та інших фіскальних показників. Такий підхід дозволяє усунути прямий зв'язок між підвищенням соціальних стандартів і автоматичним зростанням інших бюджетних витрат. Додатково доцільним є запровадження механізму автоматичної індексації соціального прожиткового мінімуму відповідно до індексу споживчих цін із визначенням джерел його фінансового покриття. Це створює передумови для поступового наближення соціальних гарантій до реальної вартості життя без ризику дестабілізації бюджетної системи. У стратегічній перспективі важливо сформулювати нову методологію його розрахунку, яка враховуватиме не лише базові фізіологічні потреби, а й соціально - культурні стандарти життя та регіональні відмінності вартості споживчого кошика.

Окремим напрямом удосконалення виступає модернізація системи соціальних трансфертів, оскільки саме вона значною мірою визначає

результативність бюджетного фінансування соціальних гарантій. Нинішня модель, яка переважно базується на категоріальному принципі призначення виплат, і надалі характеризується значними масштабами помилкового охоплення, коли підтримка надається домогосподарствам, що фактично не належать до цільових груп. За умов обмежених бюджетних ресурсів це актуалізує необхідність переорієнтації структури соціальних виплат у бік більш точного адресування. Ключовою передумовою такої трансформації має стати використання інтегрованих цифрових даних про домогосподарства із обов'язковою перевіркою доходів через взаємодію з податковими органами та банківськими інформаційними системами. Це дозволить концентрувати бюджетну підтримку на дійсно вразливих категоріях населення та скоротити втрати, пов'язані з нецільовим використанням коштів.

Поряд із цим, оновлена архітектура бюджетного забезпечення соціальних гарантій передбачає ширше застосування інноваційних фінансових інструментів, зокрема цифрових соціальних ваучерів і механізмів соціальних контрактів. Цифрові ваучери можуть бути інструментом цільового фінансування окремих видів послуг, насамперед у сферах медичної реабілітації, професійного перенавчання або психологічної підтримки. В Україні часткові елементи такого підходу вже застосовуються, зокрема у програмах перекваліфікації для застрахованих осіб у системі страхування на випадок безробіття віком понад 45 років. Водночас доцільним є розширення цієї практики на інші сегменти соціальних послуг, включаючи освіту, соціальне обслуговування та реабілітаційні програми. Використання ваучерного механізму створює умови для конкуренції між постачальниками послуг і, відповідно, сприяє підвищенню їх якості за рахунок вибору отримувачем. Соціальні контракти, або обумовлені соціальні трансферти, передбачають встановлення певних вимог до отримувачів допомоги, таких як навчання, працевлаштування, відкриття власної справи чи проходження лікувальних програм. Такий підхід поєднує державну підтримку з елементами

відповідальності бенефіціарів і знижує довгострокову залежність від соціальної допомоги.

Окремого опрацювання потребує також система фінансування соціальної підтримки військовослужбовців та ветеранів. Доцільним є формування спеціалізованих цільових фондів, які акумулюватимуть як бюджетні ресурси, так і кошти міжнародної допомоги, благодійні внески бізнесу та приватних донорів. Напрями використання таких ресурсів можуть охоплювати відновлення житла, медичну й психологічну реабілітацію, професійну перекваліфікацію, а також підтримку започаткування підприємницької діяльності. Для забезпечення максимальної прозорості та підзвітності управління такими фондами доцільним є використання цифрових платформ відкритих даних і технологій розподіленого реєстру (блокчейн), що дає змогу відстежувати рух коштів у режимі реального часу. Це істотно знижує ризики неефективного використання ресурсів і мінімізує корупційні загрози.

У межах удосконалення політики підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) доцільним є поступовий перехід від переважно короткострокових форм грошової допомоги до комплексних бюджетних програм, спрямованих на відновлення їх повноцінної життєдіяльності. Такі програми мають виходити за межі компенсації витрат на оренду тимчасового житла й охоплювати інструменти відновлення економічної самостійності, зокрема надання мікрогрантів, розвиток самозайнятості та заходи професійної адаптації на нових місцях проживання. Важливим елементом реалізації цього підходу може стати співпраця держави з міжнародними фінансовими організаціями, серед яких Світовий банк, ПРООН та Європейський інвестиційний банк, у напрямі формування спільних цільових трастових фондів для фінансування проєктів соціально - економічного відновлення.

Паралельно з удосконаленням бюджетних механізмів у сфері доходів населення особливої уваги потребує система забезпечення суспільно важливих послуг, яка в умовах воєнного стану функціонує під значним навантаженням. Внаслідок бойових дій суттєва частина освітньої

інфраструктури зазнала пошкоджень або була зруйнована, організація навчального процесу в багатьох регіонах перейшла у дистанційний чи змішаний формат, а значна кількість учнів і педагогів опинилися в умовах переміщення або підвищеного психологічного стресу. У цих умовах розвиток бюджетного забезпечення освітніх послуг має відбуватися відповідно до загальної логіки реформування галузі освіти, де ключовим принципом виступає гарантування базової доступності освіти. Це передбачає забезпечення безоплатного доступу до початкової та загальної середньої освіти для всіх дітей незалежно від місця проживання чи соціального статусу, включно з ВПО та дітьми військовослужбовців.

Реалізація цього принципу потребує пріоритетного фінансування функціонування освітніх закладів, оплати праці педагогічних працівників та мінімально необхідного навчально - матеріального забезпечення в процесі формування та виконання бюджетів. Одночасно необхідно запровадити механізми оперативного перерозподілу бюджетних ресурсів, зокрема через резерви швидкого реагування та кориговані бюджетні програми, що дозволить оперативно реагувати на зміни безпекової й демографічної ситуації, наприклад у разі масового прибуття учнів до окремих громад. Це дає змогу швидко нарощувати фінансування там, де виникає підвищене навантаження, без тривалих процедур погодження.

Як доповнення до таких оперативних інструментів доцільно передбачити створення освітніх резервів, які автоматично активуються у разі підтверджених втрат або пошкодження інфраструктури, а також впровадження компенсаційних механізмів підтримки територіальних громад, що приймають значні контингенти ВПО. Йдеться, зокрема, про додаткові субвенції та стимулюючі трансферти для педагогічних працівників, що дозволить зменшити навантаження на місцеві бюджети та зберегти належну якість освітніх послуг.

У довгостроковій перспективі доцільно розглянути можливість трансформації частини освітньої субвенції у модель фінансування, прив'язану

до фактичної чисельності учнів із застосуванням коригувальних коефіцієнтів для ВПО, дітей з особливими освітніми потребами та учнів у прифронтових територіях. Такий підхід підвищить адресність розподілу бюджетних ресурсів і створить стимули для більш ефективної організації освітньої мережі на рівні територіальних громад. Водночас ця модель має враховувати потребу закладів освіти в мобільних формах навчання, тимчасових класах і розвитку цифрових освітніх платформ.

Поряд із забезпеченням повноцінної організації освітнього процесу, у воєнних умовах до ключових пріоритетів фінансування закладів освіти слід віднести розширення програм корекційного навчання, розвиток інклюзивних підходів і впровадження систем психосоціальної підтримки як для здобувачів освіти, так і для педагогічних працівників. Окремого значення набувають інвестиції у цифрову освітню інфраструктуру, включаючи платформи дистанційного навчання та виробництво якісного навчального контенту, що забезпечує безперервність освітнього процесу незалежно від безпекових умов. Важливим напрямом є також підвищення енергетичної автономності закладів освіти через використання альтернативних джерел живлення, генераторів, заходів з енергоефективності та утеплення, що дозволяє мінімізувати ризики тривалих перерв у навчанні внаслідок перебоїв з енергопостачанням.

Не менш важливим компонентом виступає формування фінансових механізмів підтримки та захисту педагогічних працівників, зокрема запровадження тимчасових доплат і страхових компенсацій для вчителів, які працюють у зонах підвищеного ризику, програм професійного супроводу та психологічної допомоги, а також гнучких контрактних умов і стимулів для роботи у громадах, що відновлюються. Фінансування зазначених пріоритетів може здійснюватися не лише за рахунок національних бюджетних ресурсів, але й із залученням коштів міжнародної технічної та фінансової допомоги, грантових програм, а також благодійних і донорських внесків.

Узагальнюючи, слід підкреслити, що в умовах війни трансформація системи бюджетного забезпечення соціальних гарантій не може обмежуватися

традиційними підходами, орієнтованими виключно на фінансову дисципліну або підвищення ефективності витрат. Масштабні безпекові виклики істотно змінили природу публічних фінансів, актуалізуючи необхідність пріоритетного збереження людського потенціалу як базової передумови державної стійкості. Відповідно, бюджетне планування у соціальній сфері має ґрунтуватися не лише на критеріях економічної доцільності, а й на засадах соціальної справедливості, солідарності та безпеки. В умовах затяжної війни, руйнування інфраструктури та масштабних міграційних процесів саме доступність і якість базових соціальних послуг – освіти, охорони здоров'я та соціального захисту – стають визначальними чинниками довіри суспільства до державних інституцій.

У таких умовах безпекова логіка бюджетної політики допускає відхід від суто економічної оптимізації, однак цей відступ є об'єктивно виправданим. Пріоритет збереження життя, людської гідності та відтворення людського потенціалу має переважати над короткостроковими показниками бюджетної ефективності. Отже, витрати на соціальну сферу слід розглядати не як фінансове навантаження, а як стратегічні інвестиції у національну безпеку, соціальну стійкість і довгострокове післявоєнне відновлення. У підсумку формується потреба в новій парадигмі соціально орієнтованого бюджетування, де ключовим критерієм результативності виступає не лише економічний ефект, а й здатність держави гарантувати гідний рівень життя, захист і розвиток кожної людини навіть за умов системної кризи.

ВИСНОВКИ

Соціальні гарантії виступають однією з базових форм реалізації державної соціальної політики, оскільки забезпечують право кожної особи на гарантований мінімальний рівень матеріального добробуту незалежно від її зайнятості, соціального статусу, території проживання чи інших індивідуальних характеристик. Історично їх розвиток відбувався поступово, що зумовило істотну еволюцію як у трактуванні сутності соціальних гарантії, так і в уявленнях про їх функціональне призначення, структуру, різновиди та інституційні канали реалізації. Сучасний етап характеризується певним уповільненням розширення системи соціальних гарантії та одночасною трансформацією механізмів їх надання, що зумовлено прагненням мінімізувати потенційний негативний вплив на макроекономічну динаміку та запобігти загостренню соціальної напруги.

У науковій літературі соціальні гарантії аналізуються в межах різних теоретичних підходів - як правова, економічна, соціальна та управлінська категорія. Їх матеріальною основою виступають централізовані фонди фінансових ресурсів держави. У цьому контексті соціальні гарантії виходять за межі вузького розуміння системи соціального забезпечення, оскільки зачіпають інтереси не лише вразливих груп населення, а й усього суспільства загалом. Узагальнення існуючих наукових підходів дає підстави визначити соціальні гарантії як систему вартісних стандартів доходів і споживання життєво необхідних суспільних благ, доступ до яких держава гарантує кожному громадянину. Їх роль у моделі соціальної держави проявляється через функції забезпечення економічної та політичної стабільності, регулювання економічних процесів і стимулювання соціального розвитку.

Попри відмінності національних моделей, у більшості країн соціальні гарантії умовно поділяються на два ключові блоки - гарантії доходів населення та гарантії доступу до базових суспільних благ. На практиці їх реалізація здійснюється через поєднання адміністративного регулювання

перерозподільчих процесів і безпосередньої фінансової участі держави у формі бюджетних виплат, фінансування освітніх і медичних послуг, соціального обслуговування та інших суспільно значущих сфер.

Вирішальне значення у забезпеченні соціальних гарантій мають фінансові ресурси держави. Держава реалізує свої зобов'язання у цій сфері через різні канали: фінансування цільових програм соціального захисту; утримання та розвиток системи освіти, охорони здоров'я і соціальних послуг; гарантування доходів працівників бюджетного сектору; здійснення соціальних трансфертів для непрацевдатних та інших вразливих категорій населення. Реалізація цих напрямів потребує формування цілісного фінансового механізму, який охоплює сукупність методів, форм, інструментів і напрямів використання бюджетних коштів. У структурному плані він може бути представлений як поєднання забезпечувальної, оперативної та ретроспективної підсистем, кожна з яких відображає окремий етап формування, розподілу та оцінювання ефективності бюджетних видатків на соціальні гарантії.

Можливості держави щодо впливу на доходи населення суттєво залежать від обсягу бюджетних ресурсів і загального стану економіки. Динаміка бюджетних витрат на оплату праці в останні роки характеризується значною мінливістю, що зумовлено як структурними економічними змінами, так і впливом воєнного стану. Після початку широкомасштабної агресії видатки бюджету на оплату праці зросли у 2,4 раза, що, однак, значною мірою пояснюється майже шестикратним збільшенням витрат на грошове забезпечення військовослужбовців. Лише у 2024 році відбулося часткове коригування рівня оплати праці в цивільному секторі державного управління, що було зумовлено суттєвим зниженням реальної заробітної плати під впливом інфляційних процесів.

Держава виступає ключовим суб'єктом формування доходів населення через систему соціальних трансфертів, однак через обмежену відкритість даних їх детальний аналіз за період воєнного стану є ускладненим. Переважна

частка соціальних трансфертів (близько двох третин) здійснюється у грошовій формі, при цьому понад 70% із них становлять різні види соціальної допомоги. Навіть із початком повномасштабної війни загальна тенденція до збільшення обсягів соціальних трансфертів збереглася: у 2022 році їхній сукупний обсяг перевищив 1,7 трлн грн, хоча темпи приросту помітно сповільнилися.

Бюджетна складова соціальних трансфертів у 2022 році становила понад 600 млрд грн, і майже половина цих коштів була спрямована на фінансування пенсійних виплат та інших форм соціальної підтримки населення. Попри воєнні умови, загальна динаміка збільшення відповідних видатків не припинилася. Водночас у період війни особливо швидко зростають витрати бюджету на додаткові соціальні програми, пов'язані з підтримкою внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та членів їхніх сімей, а також інших категорій громадян, які постраждали внаслідок бойових дій.

Держава відіграє визначальну роль у забезпеченні соціальних гарантій в освітній сфері, насамперед через гарантування рівного доступу до якісних освітніх послуг. Обсяги бюджетного фінансування освіти в останні роки формуються під впливом реформ, загальної економічної кон'юнктури, а також наслідків повномасштабної війни з росією. Початок нової фази воєнних дій негативно позначився на ресурсному забезпеченні освіти: сукупні бюджетні видатки за цим напрямом скоротилися приблизно на 22 млрд грн. Навіть подальше зростання освітніх витрат у 2023 році не змогло компенсувати це падіння. У 2024 році на освітню сферу з бюджетів різних рівнів було спрямовано 348,4 млрд грн, з яких близько 170 млрд грн припало на загальну середню освіту.

Динаміка освітньої субвенції загалом повторює тенденції освітніх видатків: із початком широкомасштабної війни її обсяги також зменшилися. Починаючи з 2023 року, помітно скоротився її питома вага у структурі фінансування загальної середньої освіти - з 66–67% у 2020–2022 рр. до 60–61%. Це свідчить про поступове зміщення фінансового навантаження на місцеві бюджети. Паралельно держава відмовилася від частини доплат

педагогічним працівникам та запровадила більш жорсткі вимоги щодо наповнюваності шкіл як умови отримання фінансування. У воєнних умовах такі підходи можуть обмежувати доступ населення до освітніх послуг.

Реформа системи охорони здоров'я змінила принципи бюджетного фінансування медицини, запровадивши модель «гроші йдуть за пацієнтом». У результаті трансформувалася й роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціальних гарантій у цій сфері: значна частина фінансової відповідальності була централізована на рівні державного бюджету, тоді як органи місцевого самоврядування зосередилися переважно на місцевих програмах охорони здоров'я та утриманні й розвитку медичної інфраструктури. Водночас місцеві бюджети залишаються важливим джерелом фінансування соціальних послуг, значення яких у період воєнного стану суттєво зросло. Окремого значення набувають також культурні видатки, оскільки вони виконують функцію підтримки психологічної стійкості населення та збереження національної ідентичності, хоча їхня динаміка у місцевих бюджетах залишається нестабільною.

Попри національні особливості моделей, глобальні тенденції у сфері бюджетного забезпечення соціальних гарантій характеризуються кількома спільними рисами: посиленням результативно - орієнтованого підходу в бюджетуванні; переглядом балансу відповідальності між центральним і місцевим рівнями влади; активним впровадженням інноваційних форм соціальних трансфертів; а також масштабною цифровізацією соціальних фінансів. В українських умовах перспективним є запозичення елементів умовних грошових трансфертів, а також пілотне впровадження інструментів гарантованого мінімального доходу або локальних моделей безумовного базового доходу.

Проведений аналіз засвідчує, що бюджетна система в умовах війни виявилася недостатньо адаптованою до швидкого реагування на кризові виклики, що актуалізує потребу її модернізації з урахуванням принципу гнучкості. Серед ключових пріоритетів удосконалення визначаються:

впровадження сучасних технологій управління бюджетними ресурсами; удосконалення методик визначення соціальних стандартів, які формують основу планування видатків; розширення інструментарію соціальних трансфертів і форм підтримки; цифровізація системи бюджетного забезпечення для підвищення адресності та зниження адміністративних витрат; а також перехід до цільово - орієнтованого підходу у фінансуванні суспільних послуг.

Умови воєнного стану зумовлюють неможливість реформування соціальних фінансів виключно через призму фіскальної збалансованості або класичної економічної ефективності. Війна докорінно змінила пріоритети публічних фінансів, поставивши на перше місце збереження людського потенціалу як основу стійкості держави. Відтак управління бюджетними ресурсами у соціальній сфері має спиратися не лише на економічну доцільність, а й на принципи справедливості, солідарності та безпеки. У цих умовах витрати на людину слід розглядати не як фінансовий тягар, а як стратегічну інвестицію в національну безпеку, соціальну стабільність і післявоєнне відновлення країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смирнова І., Сімакова О., Карлаш Ю. Державні соціальні стандарти та гарантії як основа ефективного розвитку соціального захисту населення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-15>
2. Чеберяко О., Лещенко І. Особливості фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в умовах воєнного стану. *Світ фінансів*. № 1 (78). С. 98-110. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1675>
3. Jeremy Bentham. URL: <https://utilitarianism.net/utilitarian-thinker/jeremy-bentham/>
4. Андріяш В. Соціальна відповідальність держави в сфері забезпечення соціального захисту населення в умовах війни в Україні. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2023. № 2. URL: <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/308/275>
5. Андрущенко В. Фінансова думка заходу в ХХ столітті: Моногр. (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). Львів: Каменяр, 2000. 303 с.
6. Чальцева О. М., Прямухіна Н. В., Талаш В. Ю. Специфіка соціальних видатків під час війни в Україні. *Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень*. 2024. С. 120-122. URL: <https://jpasmd.donnu.edu.ua/article/view/14786>
7. Баранова Н. П., Новікова Т. П. Соціальні стандарти і гарантії в системі соціальної політики України. ЦПСД, 2010. URL: www.cpsr.org.ua
8. Гриньова В. М., Новікова М. М. Державне регулювання економіки: підручн. для студ. ВНЗ. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. 756 с.
9. Головатий М. Ф., Панасюк М. Б. Соціальна політика і соціальна робота: термінологічно-понятійний словник. К. : МАУП, 2005. 560 с.
10. Соціальна політика та економічна безпека / О. М. Головінов та ін.; під ред. Є. І. Крихтіна. Донецьк: Каштан, 2004. 336 с.

11. Новікова О. Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення. Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. 460 с.
12. Горин В. П. Концептуалізація соціальних гарантій в теорії державних фінансів. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 4. С. 13-19.
13. Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси: Підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 608 с.
14. Момотюк Л. Є. Державне фінансування соціальних гарантій населення України. Автореф. на зд. наук. ступеня к.е.н. за спец. 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит. К.: НДФІ, 2005. 18 с.
15. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. №2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
16. Чанишева Г. І., Щукін О. С. Мінімальна заробітна плата у системі державних соціальних гарантій. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 119–128. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.18>
17. Андріїв В., Тімашов В. Державні соціальні стандарти та нормативи в системі соціального захисту. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303267/295355>
18. Козарезенко Л., Савченко Н., Кукурудз О. Фінансове забезпечення державних соціальних гарантій в умовах соціально-економічних трансформацій. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-74>
19. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. До 55-річчя кафедри фінансів ім. С. І. Юрія.
20. Хортюк Н. В. Поняття та значення соціальних гарантій військовослужбовців за трудовим законодавством України. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 31. С. 13-19. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/19876>

21. Лисяк Л., Качула С., Абдін А. Бюджетна політика у сфері видатків в координатах соціального розвитку. *Світ фінансів*. 2021. №4 (65). С. 39–55.
22. Наливайко І. Ефективність правового регулювання соціальних стандартів та гарантій: проблеми та перспективи. *Наукові перспективи*. 2023. № 7 (37). С. 494–509
23. Горин В. П. Теоретичні засади фінансового регулювання доходів населення. *Формування ринкової економіки в Україні*: збірник наукових праць Львівського національного університету ім. І. Франка, 2017. Вип. 37. Ч. 1. С. 105–115.
24. Загородній А., Вознюк Г., Смовженко Т. Фінансовий словник. 2-ге вид., випр. і доповн. Львів: В-во «Центр Європи», 1997. 576 с.
25. Смовженко Т. С. Державна політика сприяння розвитку підприємництва: Монографія. Львів: ЛБІ НБУ, 2001. 461 с.
26. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 496 с.
27. Доходи та витрати населення України у 2018-2024 рр. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
28. Відкритий бюджет URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table>
29. Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4059-20>
30. Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: <https://www.mof.gov.ua/>
31. Офіційний сайд Державної казначейської служби URL: <https://www.treasury.gov.ua/>
32. Сивульська Н., Славкова А. Соціальний бюджет України: тенденції останніх років та реалії під час війни. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-154>

33. Офіційний сайт Державної служби статистика України
<https://data.gov.ua/organization/derzhavna-sluzhba-statystyky-ukrayiny>
34. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2024 рік. Державна казначейська служба України <https://www.treasury.gov.ua/file-storage/richnyi-zvit-pro-vykonannia-derzhavnoho-biudzhetu-ukrainy-za-2024-rik>
35. Круглов В., Терещенко Д. Адаптивне бюджетування в умовах надзвичайних ситуацій та воєнної невизначеності: роль цифрових інструментів в управлінні державними фінансами. *Актуальні проблеми державного управління*. 2024. Вип. 2 (65). С. 43-62. URL: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2024-2-03>
36. Офіційний сайт Одеської міської територіальної громади URL: <https://omr.gov.ua/>
37. Чугунов І., Макогон В., Тітарчук М., Савченко Н., Гусаревич Н., Адаменко І. Фінансово-бюджетне забезпечення соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. №4 (57). С. 446–456. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.57.2024.4432>
38. The basic income experiment 2017–2018 in Finland. Preliminary results. URL: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161361/Report_TheBasicIncomeExperiment20172018inFinland.pdf?sequence=1&isAllowed=y
39. OECD Good Practices for Performance Budgeting, OECD Publishing, Paris, 2019. URL: <https://doi.org/10.1787/c90b0305-en>
40. Department of Health and Social Care Outcome Delivery Plan. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/department-of-health-and-social-care-outcome-delivery-plan>
41. Annual Report and Accounts 2023-24. The National Audit Office. URL: <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2024/07/nao-annual-report-and-accounts-2023-24.pdf>
42. Adler T. Switzerland's Federalism Relies Upon Fiscal Competition, but the Financially Weakest Are not Left Alone. URL: <https://www.avenir->

suisse.ch/en/switzerlands-federalism-relies-upon-fiscal-competition-financially-weakest-not-left-alone/

43. Performance.gov. URL: <https://www.performance.gov/about/>

44. European Pillar of Social Rights. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/european-pillar-social-rights-building-fairer-and-more-inclusive-european-union_en

45. Expenditure on social protection decreased in relation to GDP. URL: <https://www.scb.se/en/finding-statistics/statistics-by-subject-area/national-accounts/national-accounts/social-protection-expenditure-and-receipts-in-sweden-and-europe-esspros/pong/statistical-news/social-security-in-sweden-19932022/>

46. Sozialbudget 2024. URL: <https://www.bmas.de/DE/Service/Publikationen/Broschueren/a230-25-sozialbudget-2024.html>

47. Impact bonds. URL: <https://golab.bsg.ox.ac.uk/the-basics/social-impact-bonds/>

48. A guaranteed income changes lives. URL: <https://www.stocktondemonstration.org/>

49. UN E-Government Survey 2024. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2024>

50. CPF Annual Report. URL: <https://www.cpf.gov.sg/content/dam/web/member/infocenter/documents/CPF%20Annual%20Report%202024%20Part%201.pdf>

51. Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС). Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/e-servisy/yeisss>

52. Гуть Є. Соціально орієнтована фіскальна політика в умовах війни: загрози, обмеження та адаптаційні механізми // Сталий розвиток економіки. 2025. № 53. С. 57–63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-57>

53. Богуш Л. Г. Реформування процесів соціального забезпечення і захисту в Україні в контексті стратегічних світоінтеграційних пріоритетів // Український економічний часопис. 2025. № 11. С. 22–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-11-3>
54. Поплавська О. Соціальний захист у системі забезпечення соціальної безпеки людини // Український економічний часопис. 2025. № 8. С. 102–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-8-18>
55. Житар М. Адаптивність системи соціальних трансфертів в умовах воєнних та демографічних викликів: фінансово-інституційний аспект // Економіка та суспільство. 2026. № 84. С. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-184>
56. Житар М. Фіскальна стійкість соціальних трансфертів у системі публічних фінансів України в умовах воєнної економіки // Сталий розвиток економіки. 2026. № 59. С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2026-59-36>
57. Булавинець В., Булавинець О. Моніторинг ефективності бюджетних соціальних трансфертів: зарубіжний досвід та українські реалії // Економіка та суспільство. 2025. № 76. С. 8–15. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-8>
58. Сидор І., Федак Ю., Білик В. Державна фінансова політика як інструмент забезпечення соціального розвитку України: виклики, тенденції та пріоритети модернізації // Економіка та суспільство. 2025. № 81. С. 12–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-81-12>
59. Белоусов В. Ensuring social security in modern Ukraine: political and legal aspect // Visegrad Journal on Human Rights. 2024. № 5. С. 6–12. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2024.5.6>
60. Перегудова Т. Інститут обумовлених соціальних трансфертів: у пошуках підвищення ефективності соціального захисту в Україні // Економіка України. 2023. № 9. С. 84–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.09.084>

61. Пасічник Ю., Сукач О. Розвиток системи соціального захисту в Україні в контексті європейського вибору // *Journal of European Economy*. 2022. Т. 21, № 4. С. 448–456. DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2022.04.448>